

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk

Sterckx, L.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sterckx, L. (2014). *Trouwen met een vreemdeling: afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk*. AMB.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Hoofdstuk 1

De politiek van partnerkeuze

1.1 Polemieks rond partnerkeuze

1.1.1 *Partnerkeuze als indicator van integratie*

Met wie trouwen de jonge, in Nederland opgegroeide Turkse en Marokkaanse Nederlanders? Met argusogen volgen beleidmakers, wetenschappers en journalisten de partnerkeuze van de nakomelingen van migranten uit Turkije en Marokko. Hooghiemstra (2000; 2003) heeft laten zien dat omstreeks 2000 – tegen de verwachting in – nog steeds een meerderheid van de in Nederland opgegroeide jongeren van Turkse en Marokkaanse origine, een huwelijkspartner uit het land van herkomst liet overkomen. De overheid, belangenorganisaties van immigranten en de media noemden dit een onwenselijke ontwikkeling: “Als soep koken terwijl er steeds koud water in de pot wordt gegooit”, zoals Ahmed Aboutaleb, toenmalig directeur van Forum het verwoordde (Handelingen Tweede Kamer 2004: 41). Gezinsvormende migratie wordt verondersteld te bestaan uit jongeren die de slechte levensomstandigheden en geringe arbeidsmarktchansen van hun land van herkomst ontvluchten. Deze jongeren zouden niet goed toegerust zijn voor de Nederlandse arbeidsmarkt, met een grotere kans op werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid als gevolg (vgl. Heyse et al. 2007; Sterckx et al. 2014). Bovendien betekent de huwelijksmigratie een rem op de integratie van de reeds gevestigde migranten, daar hun gelederen worden aangevuld met mensen die het hele inburgeringstraject van voor af aan moeten beginnen. Een nieuwe generatie kinderen groeit op in een gezin waar geen of gebrekkig Nederlands wordt gesproken.

Na het verschijnen van Hooghiemstra’s dissertatie (2003) kwam er een debat op gang over de partnervoorkeuren van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst (Sterckx 2007). De partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse Nederlanders wordt gezien als een maatstaf van hun integratie in de Nederlandse samenleving. De verwachting was dat de kinderen van migranten vaker dan hun ouders zouden huwen met ingezetenen, als gevolg van een kleiner wordende culturele en sociale afstand tussen bevolkingsgroepen (Scheffer 2007; Storms en Bartels 2008). Die verwachting is niet uitgekomen: de tweede generatie huwt nauwelijks méér buiten de eigen etnische groep dan de eerste generatie. De tussengeneratie, die slechts een gedeelte van hun jeugd in Nederland doorbrachten, trouwt zelfs aanzienlijk minder vaak met autochtone Nederlanders dan de voormalige gastarbeiders deden (Hooghiemstra 2003). Turkse en Marokkaanse Nederlanders hebben bovendien gedeeltelijk een voorkeur voor ‘onbedorven’, ‘niet-vernederlandste’ partners uit het land van herkomst (Hooghiemstra 2003).

Door het debat ontstond er ruimte voor beleidsmaatregelen die gezinsvormende migratie inperken. De eisen voor het laten overkomen van een partner uit het buitenland werden vanaf 2004 stelselmatig opgeschroefd (Bonjour 2007; Leerkes en Kulu-Glasgow

2009; Strik et al. 2013). In 2005 berichtten de media over een scherpe daling van het aantal migratiehuwelijken, hoewel het op dat moment nog moeilijk was een oordeel te vellen over de duurzaamheid van de daling en de precieze rol die de verscherpte wetgeving daarin speelde. Partnerkeuzevormen die ‘typisch’ worden geacht voor Turken en Marokkanen (en andere islamitische groepen), zoals neef-nichthuwelijken en gedwongen huwelijken, werden steeds meer onderwerp van debat en dat leidde tot wetsvoorstellen om deze praktijken te ontmoedigen of te verbieden. Een voorbeeld is de oproep in 2009 tot een verbod op neef-nichthuwelijken door de toenmalig Amsterdamse wethouder Lodewijk Asscher, met een beroep op de ‘verhoogde kans op erfelijke aandoeningen en zuigelingensterfte’ die te nauwe verwantschap tussen ouders teweegbrengt. Medische wetenschappers relativeerden in de media het verhoogde risico van consanguiniteit en stelden dat de wethouder een oneigenlijk argument gebruikte om specifieke etnische groepen te bekritisieren: “Ouders die niet verwant zijn, hebben een kans van 2% op een kind met een erfelijke aandoening. Bij verwante paren is die kans ongeveer 4%: dubbel zo groot, maar nog steeds gering. Dit verhoogde risico is vergelijkbaar met het risico dat ‘oudere moeders’ lopen op een kind met een aangeboren afwijking en ouders die gebruikmaken van IVF, zoals onlangs is gebleken. Terwijl echter oudere aanstaande moeders uitgebreid worden geïnformeerd, screeningprogramma's krijgen aangeboden en zelf mogen beslissen wat ze doen, dreigt voor neven en nichten een huwelijksverbod. Voor de ene groep zijn we heel zorgvuldig, voor de andere niet.” (Anne Marie Plass, VUmc nieuws 04-06-2009). In de beeldvorming worden inporthuwelijken, neef-nichthuwelijken en gedwongen huwelijken op één hoop geveegd met islam, gebrekkige integratie, traditionalisme, vrouwenonderdrukking, eerwraak en huiselijk geweld. Ondanks een karrenvracht aan nuancerende onderzoeken blijft dit beeld de bron van beleidsmaatregelen om huwelijksmigratie aan banden te leggen (o.a. Block 2011; Bonjour en de Hart 2013).

Het gemengde huwelijk wordt van de weeromstuit steeds vaker genoemd als teken van assimilatie en vooral voor de allochtone jongeren als nastrevenswaardig ideaal. Die positieve aanspraak staat in schril contrast tot de doorgaans negatieve connotaties die aan het begrip ‘gemengd huwelijk’ worden verbonden (Hondius 2001; Schrover 2011), iets dat door degenen die het gemengde huwelijk tot ideaal verheffen over het hoofd wordt gezien. In hun visie betekent exogamie voor de allochtone partner een stap in de goede – meer geassimileerde – richting.

Het bestaande onderzoek (in binnen- en buitenland) naar het huwelijksgedrag van migranten richt zich op wanneer en waarom migranten en hun nakomelingen *binnen* de eigen groep trouwen. In mijn onderzoek draai ik dit uitgangspunt om. Ik vraag mij af waarom en onder welke voorwaarden Turkse en Marokkaanse Nederlanders *buiten* de eigen groep trouwen. Er is uitvoerig onderzoek verricht naar het feit dat de grote meerderheid van migranten van Turkse en Marokkaanse origine en hun nakomelingen trouwt binnen de eigen kring (Yerden 2000; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2005; de Valk 2006; Huschek 2011). Ik richt mij in dit onderzoek op degenen die het patroon doorbreken. Wie zijn deze uitzonderingen en welke factoren beïnvloeden deze ‘uitzonderlijke’ keuze? Door het onderzoeken van uitzonderingen komen we meer te weten over (impliciete) vooronderstellingen ten aanzien van huwelijksgedrag en het verband met integratie.

Het populaire beeld van gemengde relaties is er een van romantische dramatiek dan wel eindeloze kommer en kwel. Wanneer een ‘Marokkaans’ meisje verliefd wordt op

een vlotte ‘Antilliaan’, of een ‘Turkse’ jongen op een blonde, blauwogige ‘Hollandse’ schone, ontvouwt zich prompt in de verbeelding van de toeschouwers een Romeo en Julia-achtig scenario. Het beeld dat in films en romans wordt opgevoerd van gemengde liefdes is consistent (de Hart 2001b). Westerse vrouwen worden gewaarschuwd voor een relatie met een moslimman. Verblind en naïef in haar verliefdheid, vervreemdt de vrouw van haar eigen familie en cultuur, en eindigt te vroeg getrouwd en zwanger achter de geraniums. Als eenmaal de verliefdheid is weggeëbd, struikelen beide partners over de cultuurverschillen. Na het huwelijk verandert de eens zo aardige man in een conservatieve tiran, die zijn vrouw verbiedt naar buiten te gaan en haar dwingt zich te sluiëren. Komt zij tot bezinning en wil ze scheiden, dan ontvoert haar man de kinderen naar zijn verre thuisland. Gemengde stellen worden deze beelden voortdurend 'ter leering' voorgehouden (vgl. Kamminga 1993; Hondius 2001). Zo klaagt een vrouw op een internetforum voor Nederlandse meisjes met een Turkse vriend: “Vandaag had ik gesprekken met de ouders van mijn mentorleerlingen en bij één ouder ging het gesprek al snel over mijn relatie met een Turkse man. Mijn leerlingen weten dat ik een Turkse vriend heb en blijkbaar wordt dit ook thuis gemeld. De moeder van mijn mentorleerling wilde mij namelijk waarschuwen, want volgens haar is hij nu nog leuk, aardig en lief voor mij ... maar als we getrouwd zijn verandert hij in een ‘monster’ en zal hij mij onderdrukken en vernederen. Is het niet binnen een maand, dan is het een jaar maar het zal gebeuren” (www.seni-seviyorum.nl op 02-02-2009).

Er doet zich een paradoxale situatie voor: enerzijds worden gemengde relaties afgekeurd en geassocieerd met schijnhuwelijken, vrouwenonderdrukking en kinderontvoeringen. Anderzijds worden ze gezien als maatstaf en eindpunt van geslaagde integratie. Gemengde relaties en huwelijken spelen zich precies af op de scheidslijnen tussen ‘wij’ en ‘zij’, tussen ‘ons soort mensen’ en ‘niet ons soort mensen’. In de huidige Nederlandse samenleving is dat vooral een onderscheid tussen autochtoon en ‘niet-westers’ en tussen niet-moslim en moslim. ‘Turken’ en ‘Marokkanen’ in Nederland zijn daarvan de exponenten. Veel meer dan om relaties tussen autochtonen en leden van andere herkomstgroepen maakt de publieke opinie zich druk om relaties tussen autochtonen en mannen en vrouwen van Turkse of Marokkaanse herkomst (Kamminga 1993; Hondius 2001; de Hart 2003).

1.1.2 Waaronderzoek?

Het is op zich niet opmerkelijk dat Turkse en Marokkaanse Nederlanders vooral in eigen kring trouwen. Dat is zo voor de meeste maatschappelijke groepen. De cijfers (Van Huis 2007; Gijsberts et al. 2012) laten zien dat in vergelijking met andere etnische minderheden in Nederland, Turken en Marokkanen het minst vaak *exogaam* zijn. Surinamers en Antillianen trouwen het vaakst gemengd, waarbij er wel grote verschillen bestaan tussen groepen binnen de Surinaamse gemeenschap (de Koning en Bartels 2005; Storms en Bartels 2008). Er is lang niet zo veel publieke belangstelling voor, of onderzoek naar de partnerkeuze van Surinamers en Antillianen als naar die van Turken en Marokkanen.

Als de neiging tot endogamie bij jongeren van Turkse en Marokkaanse origine zo weinig uitzonderlijk is, waarom dan toch bijdragen aan de misschien overdreven aandacht die er al aan wordt besteed? De reacties op gemengde stellen maken duidelijk hoe binnen een samenleving grenzen worden getrokken (Schrover 2001). Er zijn signalen

van hulpverleners en belangenorganisaties dat partnerkeuze ook in Turkse en Marokkaanse kring de gemoederen bezighoudt (Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008). Er is sprake van conflicten tussen jongeren en hun ouders, ouders en de rest van de familie en tussen de huwelijkspartners. Voor de betrokken partijen zou meer inzicht in de onderliggende dynamiek in de familierelaties van praktisch nut kunnen zijn.

Partnerkeuze heeft belangrijke sociale gevolgen. Latten (2005) wees op een negatief effect van de ‘Turkse’ en ‘Marokkaanse’ voorkeur voor partners uit eigen kring. Partnerkeuze werkt als een ‘inkomensversneller’ waardoor de tegenstellingen groter worden tussen huishoudens met twee hoogopgeleide partners met hoge inkomens, die elkaar als vanzelf opzoeken en vinden, en huishoudens met twee laagopgeleide partners en een laag inkomen. Volgens Latten kan de etnische en religieuze endogamie van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst erin resulteren dat ze gevangen blijven in een onderklassenpositie en dat hun afstand tot de autochtone dubbele winnaars steeds groter wordt. De kans is groot dat endogamie betekent dat etnische en sociaaleconomische segregatie steeds meer samenvallen. Overigens is er ook binnen deze herkomstsgroepen steeds meer onderscheid tussen sociaaleconomisch succesvollen en minder succesvollen. Als dit onderscheid samenhangt met verschillende keuzes op de huwelijksmarkt dreigt inderdaad het bovenstaand scenario, maar dit valt nog te bezien (Sterckx 2007).

1.2 Met wie trouwen jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst?

Het CBS publiceert jaarlijks cijfers betreffende het aantal gemengde huwelijken en migratiehuwelijken van groepen allochtonen. De belangrijkste kanttekening bij die cijfers betreft de definitie van een gemengd huwelijk. In lijn met wat in de politiek interessant wordt gevonden, noemt het CBS alleen de huwelijken van een allochtoon met een autochtoon ‘gemengd’ (Van Huis 2007). Een huwelijk tussen twee allochtonen, bijvoorbeeld tussen een Turkse en een Marokkaanse Nederlander, is volgens de CBS-definitie niet gemengd. In mijn eigen onderzoek hanteer ik een ruimere definitie van een etnisch gemengd huwelijk: ik noem een paar gemengd wanneer de partners behoren tot verschillende etnische groepen, zoals het CBS deze afbakent. Dat brengt ons tot de tweede kanttekening: bepaalde benamingen voor categorieën uit het kwantitatief onderzoek en de bevolkingsstatistieken zijn zo gangbaar geworden, dat het lijkt alsof het helder is naar wie zij verwijzen: allochtoon, autochtoon, Turk, Marokkaan, moslim, eerste en tweede generatie. Belangrijk is dat de benamingen van de etnische categorieën niet verwijzen naar nationaliteit, maar naar geboorteland van een betrokkene of dat van (een van) diens ouders. Het meest correct is het te spreken over personen van Turkse of Marokkaanse herkomst. In dit onderzoek spreek ik zowel over migranten uit Turkije en Marokko als over nakomelingen van migranten uit deze landen, die in Nederland zijn opgegroeid. Ik duid hen aan als ‘van Turkse en Marokkaanse herkomst’, maar ook als ‘Turken’ en ‘Marokkanen’, al dan niet met gebruik van aanhalingstekens. Zonder aanhalingstekens verwijs ik naar de etnische categorie zoals die ook in het wetenschappelijk onderzoek wordt gebruikt. Staan de woorden tussen aanhalingstekens, dan verwijs ik naar het feit dat deze personen door zichzelf en door anderen in de Nederlandse samenleving als ‘Turks’ of ‘Marokkaan’ worden beschouwd, met alle associaties die daarbij horen.

Binnen de categorieën Turks en Marokkaans gaan verschillen tussen etnische groepen verloren. Personen van Turkse herkomst onderscheiden zelf etnische, religieuze en regionale subculturen, waaronder ‘alevieten’ en ‘Koerden’. Bij personen van Marokkaanse herkomst wordt onderscheid gemaakt tussen onder meer ‘Arabieren’ en ‘Berkers’.

Huwelijken tussen de subgroepen kunnen door betrokkenen als gemengd worden gezien, maar verschijnen niet op die manier in de statistieken. De statistieken maken voorts geen onderscheid tussen de oudere gastarbeider die in de jaren 1970 trouwde met een Nederlandse vrouw en een Turkse *hotelboy* die een toeriste uit Nederland aan de haak slaat: in beide gevallen gaat het om een huwelijk van een ‘eerstegeneratie-Turkse man’ met een ‘autochtone vrouw’.

1.2.1 De cijfers

Hooghiemstra (2000; 2003) stelde vast dat in de loop van de jaren negentig een meerderheid van de Turken en Marokkanen, ook van de zogenaamde tweede generatie, trouwde met een partner uit het herkomstland. Op 1 januari 2000 had meer dan de helft van op dat moment gehuwde Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie een partner uit het herkomstland. Tegelijk was op dat moment 9,2% van de Turkse mannen, 6,8% van de Turkse vrouwen en 8% van de Marokkaanse vrouwen, allen van de tweede generatie, gehuwd met een partner van een andere etnische groep. Van de Marokkaanse mannen was 19,6% gehuwd met een vrouw van andere herkomst (Hooghiemstra 2003: 204). Voor beide etnische groepen gold dat de vrouwen minder exogaam waren dan de mannen.

In 2002 zette de daling in van het aantal migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen met een herkomstgenoot uit het buitenland en dit aantal is sinds 2007 gestabiliseerd. In 2010 trouwde nog 27% van de Marokkaanse eerste generatie en 25% van de Turkse met een partner uit respectievelijk Marokko en Turkije. Van de Marokkaanse tweede generatie was dat 10%, van de Turkse tweede generatie 16%. De daling van het aantal migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen correspondeert met de toename van het aantal huwelijken met een herkomstgenoot uit Nederland (Gijsberts et al. 2012: 50). Het aandeel gemengde huwelijken is niet gestegen.

Tabel 1: Aantal gemengde huishoudens bestaand uit autochtone, Marokkaanse en Turkse mannen en vrouwen van de eerste en tweede generatie per 1 januari 2001 en 2012. Bron: CBS Statline.

	Man autochtoon	Vrouw 1 ^e generatie	Man autochtoon	Vrouw 2 ^e generatie	Vrouw autochtoon	Man 1 ^e generatie	Vrouw autochtoon	Man 2 ^e generatie
	2001	2012	2001	2012	2001	2012	2001	2012
Marokkaans	1624	1983	494	1336	3611	3486	467	1601
Turks	1076	1630	552	1345	3526	3893	618	1905

Het aantal gemengde huishoudens van een autochtone partner en een partner van Turkse of Marokkaanse herkomst is toegenomen. Er waren altijd vooral gemengde relaties tussen autochtone vrouwen en mannen die kwamen als gastarbeiders. Daar zijn de vakantieliefdes met een man uit Turkije of Marokko bijgekomen. Maar ook het

aantal relaties van autochtone mannen met eerstegeneratiemigrantenvrouwen neemt toe. We zien ten slotte ook bij de tweede generatie meer gemengde huwelijken met autochtone vrouwen dan met autochtone mannen (CBS Statline, geraadpleegd op 08-10-2012). De toename van het aantal gemengde paren in combinatie met het gelijk blijvende aandeel gemengde huwelijken in het totale aantal huwelijken van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst, wijst erop dat Nederland in het afgelopen decennium het aantal huwbare en beschikbare mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse oorsprong zag toenemen. We kunnen echter niet zeggen dat Turken en Marokkanen in Nederland vaker dan voorheen buiten de eigen etnische groep trouwen.

1.2.2 Migratiehuwelijken als exponent van trouwen binnen de eigen kring

De literatuur over huwelijksmigratie is enigszins gescheiden van die over gemengde huwelijken. Huwelijksmigratie wordt meestal samen met neef-nichthuwelijken, gearrangeerde en gedwongen huwelijken bestudeerd als iets dat ‘typisch’ is voor huwelijksgedrag van de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in Noordwest-Europa. De nadruk binnen dergelijk onderzoek ligt op culturele tradities, ongelijke genderverhoudingen en de emancipatie van het individu in een collectivistische cultuur (Esveldt et al. 1995; Yerden 1995; 2000; vgl. Böcker 2000; Straßburger 2001; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; González-Ferrer 2006; Yalçın 2006; Storms en Bartels 2008; Timmerman et al. 2008; 2009). Gemengde huwelijken hebben hun eigen onderzoeksliteratuur die eveneens ontstaat in een context van migratie, of van rassenvermenging in (voormalige) koloniale samenlevingen. Deze literatuur heeft als invalshoek ‘acculturatie’ in ruime zin en de attitudes van groepen ten opzichte van elkaar en ten opzichte van vermenging (Kalmijn 1993; 1998; Hondius 2001; Mak 2001; de Hart 2003; Huijnk 2011; vgl. Altena 2012). Zelden worden de twee types van partnerkeuze gelijktijdig onderzocht, terwijl uit onderzoek naar huwelijksmigratie van Turken en Marokkanen is gebleken dat endogamie – trouwen met iemand van je eigen ‘soort’ – een belangrijk motief is om een partner te zoeken in het land van oorsprong (Sterckx en Bouw 2005; Yalçın et al. 2006; Timmerman 2008). Voorbeelden van (kwantitatief) onderzoek waarin dit wel gebeurt, zijn de studies van González-Ferrer (2006) en Huschek, de Valk en Liefbroer (2011; 2012).

Uit mijn eerdere onderzoek naar de partnerkeuze van jongeren van Turkse en Marokkaanse origine (Sterckx en Bouw 2005) kwam naar voren dat zij in de eerste plaats een partner willen uit een familie die lijkt op die van henzelf: iemand met wie familiebanden bestaan of met wie die makkelijk kunnen worden gesmeed. Dat doen ze, omdat naar hun zeggen hun ouders dat van hen verwachten. Pas in tweede instantie komen hun persoonlijker wensen en verwachtingen aan bod. Idealiter, zeggen ze, heeft de kandidaat iets van beide. In geval van conflict over hun partnerkeuze laten ze de wensen van hun ouders voorgaan op die van henzelf. Gearrangeerde huwelijken komen nog steeds voor, maar uitgehuwelijkt worden is niet hetzelfde als met een gearrangeerd huwelijk instemmen. Gedwongen huwelijken, waarbij mannen of vrouwen tegen hun wil een huwelijk opgedrongen krijgen, worden zeldzamer en in de eigen gemeenschappen steeds minder geaccepteerd (vgl. de Koning en Bartels 2005; Storms en Bartels 2008). Tussen zelf een partner kiezen en tot trouwen gedwongen worden, ligt een heel spectrum waarin de beslissing meer bij de toekomstige partners ligt of juist bij anderen. Jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst laten anderen voor hen een echtgenoot

zoeken met hun wensenlijstje in de hand, of zoeken zelf met het wensenlijstje van hun ouders. Ze waken ervoor het tot grote conflicten te laten komen: ze passen hun zoektocht aan, zodat ze uitkomen bij iemand die hun ouders acceptabel vinden. Hun autonomie op de huwelijksmarkt is dus een vrijheid binnen grenzen die – meer dan bij bijvoorbeeld autochtonen – door hun familie worden bepaald (Sterckx en Bouw 2005).

De huwelijksmarkt voor jongeren van Turkse en Marokkaanse oorsprong kent een specifieke afbakening: niet iedere jonge man of vrouw met wie ze schoolbanken, werkvloer of buurt delen is een potentiële partner. De meeste van deze jongeren zoeken – naar de wensen van hun familie – iemand uit de naaste omgeving van de eigen familie. Naar herkomst wordt gepeild bij elke kennismaking met iemand van het andere geslacht. Is het antwoord niet ‘goed’, dan gaan de jongeren verder contact uit de weg: zij willen niet het risico lopen verliefd te worden op iemand met wie ze geen toekomst hebben. Omgekeerd staat men wel open voor de pijlen van Cupido als men zich in het juiste gezelschap bevindt. Als sprake is van verliefdheid worden de inspanningen van de familie om deze gevoelens naar haar hand te zetten niet direct ervaren als dwang. De partnerkeuze van de jongeren van Turkse en Marokkaanse origine wordt gekenmerkt door een spel van geleid worden en je laten leiden naar een partner uit de eigen kring.

1.3 Hypotheses rond het gemengde huwelijk

In de literatuur vinden we vooral veel verklaringen voor endogamie: het trouwen binnen de eigen kring van migrantengroepen. Over het algemeen worden verklaringen voor het sluiten van een gemengd huwelijk afgedaan met een verwijzing naar het uitzonderlijke karakter ervan: gemengde huwelijken komen in de literatuur naar voren hetzij als armoedekeuze (onvoldoende kandidaten uit de ‘eigen’ groep), hetzij als teken dat groepen cultureel en sociaal naar elkaar toegroeien, waardoor het voor personen binnen deze groepen toch weer op trouwen binnen de eigen kring neerkomt. Door omdraaiing van de theorieën die endogamie verklaren, kunnen er hypothesen geformuleerd worden over de redenen waarom migranten en hun nakomelingen buiten de eigen groep trouwen.

Bij alle theorieën die hieronder besproken worden is verschil naar klasse, gender, etniciteit, religie, opleiding, leeftijd, samenstelling gezin (en plaats in kinderrij), omvang van de groep, en geografische concentratie belangrijk. Deze elementen raken elkaar en versterken elkaar. Gemengde stellen overschrijden diverse grenzen (Collet 1996). Hun huwelijken leiden ertoe dat grenzen opnieuw worden getrokken. Gemengde stellen met één Turkse of Marokkaanse partner zijn bij uitstek ‘outsiders within’ (Collins 1986); door hun ogen krijgen we zicht op de mechanismen van in- en uitsluiting in onze samenleving, op de strategieën die mensen als reactie daarop ontplooiën en de voorwaarden om zich daaraan te ontworstelen en te emanciperen.

Volgens Kalmijn (1998) zijn er drie typen factoren die de partnerkeuze van individuen bepalen en daarmee of ze een partner kiezen in de eigen kring of daarbuiten. Het eerste type omvat de individuele partnervoorkeuren van de persoon die een partner kiest. Het tweede type factoren gaat over de ontmoetingskansen en heeft betrekking op de samenstelling van de huwelijksmarkt en mogelijke beperkingen die deze oplegt aan de eigen keuze. Het derde type factoren omvat de invloed van derden op partnerkeuze. Die derden kunnen we onderverdelen in enerzijds de wereldlijke en kerkelijke overheden die formele regels uitvaardigen met betrekking tot het trouwen buiten de eigen

groep en anderzijds familie en *peers* die informele normen hebben die een gemengd huwelijk in de weg staan. In dit onderzoek zet ik de gangbare theorieën op een rij die de endogamie van jongeren van Turkse en Marokkaanse origine verklaren, die doorgaans effect hebben op een van deze drie typen factoren: partnervoorkeuren, ontmoetingskanalen en invloed van derden. Omkering daarvan leidt tot mijn hypotheses over hun exogamie.

1.3.1 De perceptie van verschil

De eerste benaderingswijze die we in de literatuur vinden, onderzoekt opvattingen, denkbeelden en attitudes van groepen over elkaar. De *assimilatiehypothese* stelt dat gemengde huwelijken een teken zijn van acculturatie (Drachsler 1921; Price en Zubrzycki 1962; Bernard 1980): een aanwijzing dat verschillen tussen groepen kleiner worden en makkelijker te overbruggen, zodat partners van verschillende groepen zich meer in elkaar gaan herkennen. Uit deze theorie komt de verwachting voort dat de tweede generatie vaker zal huwen met een partner uit de autochtone bevolking dan de eerste en dat een stijgend aantal gemengde huwelijken een teken is van de assimilatie van een migrantengroep. Als gemengde huwelijken maar vaak genoeg voorkomen worden het gewone huwelijken, aldus Robert Merton (1941: 217-250). De assimilatiehypothese is vaak bekritiseerd vanwege de onderliggende vooronderstelling dat assimilatie een eendimensionaal en rechtlijnig proces is (Reeves Kennedy 1944; Price en Zubrzycki 1962; Portes en Zhou 1992). Gemengde paren waarvan een der partners 'Turks' of 'Marokkaans' is, signaleren daarentegen dat ze steeds meer afkeurende reacties te verwerken krijgen met betrekking tot de vermeende religieuze gemengdheid van hun huwelijk (Hondius 2001; vgl. Speelman 2001). Dat wijst erop dat aan een dimensie van het verschil tussen hen, met name de verschillende religie, steeds meer relevantie wordt toegekend in plaats van minder. De Nederlandse geschiedenis met betrekking tot attitudes ten opzichte van religieus gemengde huwelijken leert ons dat die meer te maken hebben met percepties van verschil, dan met daadwerkelijk verschil.

Gemengde huwelijken waren in Nederland van de 19^e eeuw tot een eind na de Tweede Wereldoorlog vooral huwelijken tussen christenen van verschillende denominaties, naast de huwelijken tussen mensen van verschillende stand en klasse. Met de secularisatie en de toename van de immigratie vanaf de jaren '60 werd religieus verschil tussen christenen minder belangrijk gevonden en werden etnisch gemengde huwelijken meer geïntegreerd (Schrover 2001). Daarmee veranderde niets aan het feit dat de partners in de voorheen 'gemengd' genoemde echtparen opgroeiden met een verschillend geloof. Toch zijn hun – nog bestaande – huwelijken nu 'gewoon'. De verdwijntheorie, het mettertijd 'gewoon' worden van gemengde huwelijken is niet zozeer een teken van het verdwijnen van verschil door integratie, als wel van een verschuiving van wat door de maatschappij een relevant verschil wordt gevonden. De factor die in dat geval de totstandkoming van gemengde huwelijken verhindert of bevordert is dus de perceptie van verschil. Geen vermeend verschil betekent meer 'gemengde' relaties.

De vraag is door welke factoren gepercipieerd verschil minder belangrijk wordt. De gemengde paren met één 'Turkse' of 'Marokkaanse' partner zijn in maatschappelijk opzicht huwelijken met de ultieme ander, zo werd hiervoor duidelijk. Op welke manieren overbruggen gemengde stellen de gepercipieerde verschillen tussen beide partners? Welke perceptie van verschil en overeenkomst tussen hen beiden hebben ze zelf? En

welke strategieën passen ze toe om voor het oog van derden het verschil tussen hen te verkleinen? In dit kader is zichtbaar verschil belangrijk: is de partner voor iedereen als een 'ander' herkenbaar? In de tijd dat christenen van verschillende denominatie niet konden trouwen, werd het verschil opgeheven door bekering (Reeves Kennedy 1944; Hondius 2001). Is dat ook voor de niet-moslimpartners van Turken en Marokkanen een oplossing?

Percepties van verschil houden naast een classificatie ook een waardering in. Met andere woorden: verschil betekent ongelijkheid, een zeker statusverschil tussen de onderscheiden groepen (Kok en Van Leeuwen 2005). In de huidige Nederlandse samenleving is de gelijkheid van partners een belangrijk ideaal (De Swaan 1982; Wouters 2004; Hekma 2008). Het is een voorwaarde voor het ontstaan van wat volgens Giddens het ideaal is van een liefdesrelatie in een hoogmoderne samenleving: de *pure relationship* (Giddens 1992). De *pure relationship* is een symmetrische relatie waarvan de toegevoegde waarde voor de partners zit in hun onderlinge band op zich, waar ze verder niets bij te winnen hebben. Een verbintenis met een partner die de omgeving qua status superieur acht, wordt door die omgeving met wantrouwen en afgunst bekeken, omdat het suggereert dat de partnerkeuze opportunistisch of strategisch was, hetgeen in strijd is met de idealen van de romantische liefde (Van Leeuwen et al. 2005). Op dat gelijkheidsideaal is een belangrijke, genderspecifieke uitzondering. Ongelijkheid tussen de man en vrouw in een relatie is ook in de hedendaagse westerse samenleving eerder regel dan uitzondering (Jamieson 1999). Wanneer deze ongelijkheid bestaat uit een hogere statuspositie van de man ten opzichte van de vrouw, hetgeen vrouwelijke hypergamie wordt genoemd, wordt die over het algemeen beter aanvaard door de maatschappij dan wanneer de vrouw een hogere statuspositie heeft dan haar man; vrouwelijke hypergamie is 'normaler' dan mannelijke.

Bij gemengde huwelijken waarbij een partner van Turkse of Marokkaanse origine is, wordt ongelijkheid tussen de partners voorondersteld, een ongelijkheid die het grootst is als de Turkse of Marokkaanse partner een recente migrant is. De hypothese die daarbij hoort, is dat gemengde huwelijken tot stand komen tussen gelijken, dat wil zeggen wanneer het paar de verschillen en ongelijkheden tussen de partners kunnen uitvlakken of op een of andere manier compenseren (vgl. Kalmijn 1993).

1.3.2 Ontmoetingskansen

De tweede benaderingswijze zoekt verklaringen voor endogamie en exogamie in de samenstelling van de huwelijksmarkt. De onderliggende vooronderstelling is dat we trouwen met degenen die we tegenkomen in het dagelijks leven; met mensen die zich in onze omgeving bevinden. Ze leidt tot de *contacthypothese*: hoe meer contact er is tussen mensen met een verschillende achtergrond, hoe meer gemengde huwelijken (Blau en Schwartz 1984). De bepalende factor is in dit geval de ontmoetingskans: veel kansen, veel huwelijken. Wie zich begeeft in een omgeving waar weinig potentiële huwelijkskandidaten zijn met dezelfde achtergrond, heeft meer kansen een huwelijk te sluiten met iemand met een andere achtergrond. Dat is een gangbare verklaring voor het feit dat in de tijd van de vroege gastarbeidermigratie, toen er van assimilatie waarschijnlijk nog weinig sprake was, veel gemengde huwelijken werden gesloten tussen Turkse en Marokkaanse mannen en Nederlandse vrouwen. Deze exogamie was vooral het gevolg van de extreem scheve sekseratio (veel migrantenmannen en nauwelijks -vrouwen).

Deze exogamie verdween op het moment dat na gezinsmigratie de sekseratio minder scheef werd (Straßburger 1999; Hooghiemstra 2003). Meer contact tussen bevolkingsgroepen is een onderdeel van integratie: bijvoorbeeld door geografische spreiding en sociale stijging neemt de exogamie toe. Veranderingen in internet en telefonie hebben er echter tegelijkertijd toe geleid dat het makkelijker is om contact te maken en intensief en frequent contact te onderhouden over een lange afstand, bijvoorbeeld met het land van herkomst. Fysieke grenzen aan de huwelijksmarkt zijn steeds minder relevant, sociale des te meer (specifiek voor Nederlandse jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst vgl. Sterckx en Bouw 2005).

Meer contact betekent een toename van de concurrentie tussen groepen. Dat leidt tot de zogenaamde emancipatieparadox: op het moment dat een deel van de groep meer contacten krijgt buiten de groep – inclusief huwelijken – neemt zowel het verzet binnen als buiten de groep tegen deze vermenging toe (Zebroski 1999; vgl. Diederichs 2000; Mak 2001). Binnen de migrantengroep ontstaat de vrees dat de 'beste' onder hun potentiële partners worden afgeroomd door buitenstaanders. Een toename van het aantal gemengde huwelijken en de zichtbaarheid van deze exogamie, leidt tot een tegenreactie vanuit de dominante samenleving. Negatieve stereotyperingen over en weer worden sterker; zo werkt seksuele concurrentie gemengde huwelijken tegen.

In de jaren nul is de kwantitatieve *marriage squeeze* (door een scheve sekseratio) onder Nederlanders van Turkse en Marokkaanse origine minder nijpend geworden: aan de cijfers zagen we dat het aantal beschikbare partners van deze herkomstgroepen flink is toegenomen. Wel is er sprake van een toenemende kwalitatieve *mismatch* (Hooghiemstra 2003). Meisjes van Turkse en Marokkaanse origine hebben een inhaalslag gemaakt op gebied van onderwijs en werk. Daardoor blijven steeds meer hoogopgeleide vrouwen aan de ene kant en laagopgeleide mannen aan de andere kant 'over' op de huwelijksmarkt. Tegelijk is het moeilijker geworden naar het herkomstland uit te wijken en een migratiehuwelijk te sluiten. We verwachten dan ook meer belangstelling van deze categorieën voor een gemengd huwelijk.

Over het algemeen verwachten we dat Turks- en Marokkaans-Nederlandse mannen meer ontmoetingskansen hebben met vrouwen van andere herkomst vanwege het feit dat aan hen minder uitgaansbeperkingen worden opgelegd. Daar komen gemengde huwelijken uit voort. We verwachten dan ook dat de toename van de ontmoetingskansen van hoogopgeleide Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen met mannen van andere herkomst tot meer gemengde huwelijken leidt. In de statistieken zien we nog geen toename van het aandeel vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst dat een huwelijk sluit met een partner van andere herkomst. Om te begrijpen wat er gebeurt, moeten we meer inzicht krijgen in de verschillende trajecten die hoogopgeleide en laagopgeleide mannen en vrouwen volgen op de huwelijksmarkt.

Verder verwachten we dat de maatschappelijk succesvolle – hoogopgeleide en werkende – jongeren van Turkse en Marokkaanse origine meer ontmoetingskansen hebben met mannen en vrouwen van andere herkomst dan laagopgeleide en inactieve jongeren. Verder verwachten we dat de seksuele concurrentie tussen de groepen, af te lezen aan de negatieve reacties van herkomstgenoten op het gemengde huwelijk, toeneemt. En dat er sprake is van een gendergerelateerde verschuiving in die uitingen: de mogelijkheid dat aantrekkelijke (hoogopgeleide) vrouwen uit hun groep een gemengd huwelijk sluiten, leidt vaker tot jaloerse reacties van mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst.

1.3.3 Formele grenzen aan exogamie

Een derde type factoren die partnerkeuze verklaren, draait om de invloed van derden. Hierbij is de vooronderstelling dat mensen niet buiten de eigen groep trouwen omdat regels en normen dat verbieden. Formele instanties als nationale en religieuze overheden vaardigen formele wetten uit die exogamie aan banden leggen of in banen leiden. Gemengde huwelijken waren in verschillende samenlevingen in gegeven tijdsperioden bij wet verboden, of er werden consequenties aan verbonden die het voor potentiële partners heel onaantrekkelijk maakten een gemengd huwelijk te sluiten (Stoler 1992; Kalmijn 1993; de Hart 2014).

Vandaag de dag kent het Nederlandse recht doorgaans geen juridische belemmeringen meer voor het sluiten van een gemengd huwelijk. Uitzondering hierop vormen transnationale huwelijken die de immigratie van een niet-westerse partner met zich meebrengen; dan treden de restricties met betrekking tot de migratie van gezinsvormers in werking (de Hart 2003; 2014). In het verleden waren met name aan het huwelijk van een Nederlandse vrouw met een buitenlandse man voor haar consequenties verbonden. Nederland kende immers vanaf haar prille begin als nationale staat in de eerste helft van de 19^e eeuw de regel dat bij een huwelijk met een buitenlandse man, de Nederlandse vrouw haar nationaliteit verloor en die van haar man kreeg. De buitenlandse vrouw die een Nederlandse man trouwde, werd door haar huwelijk Nederlandse. Deze bepaling, die bekendstaat als de 'eenheid van nationaliteit in het gezin' werd pas afgeschaft in 1964. De toekenning van de Nederlandse nationaliteit aan kinderen uit gemengde relaties waarbinnen een van de ouders Nederlander is, bleef tot in 1985 enkel aan kinderen van een Nederlandse vader voorbehouden. In 1985 kwam er een gelijkstelling van de huwelijken van Nederlandse mannen en vrouwen met buitenlandse partners, die echter een gelijkstelling naar beneden was: ook de buitenlandse echtgenotes van Nederlandse mannen konden nu niet langer via hun huwelijk de Nederlandse nationaliteit verkrijgen (de Hart 2001a; 2003: 78-89; Obdeijn en Schrover 2008: 105).

Een man of vrouw die huwt met iemand die de Turkse of Marokkaanse nationaliteit heeft, krijgt te maken met het Turkse en Marokkaanse familie- en nationaliteitsrecht (vgl. Sportel 2014). De Marokkaanse familiewetgeving (*de Mudawannah*) was in het verleden (1957-2004) voor niet-Marokkaanse vrouwen – evenals voor (van oorsprong) Marokkaanse vrouwen in Nederland – een goede reden om niet licht een huwelijk met een man uit Marokko aan te gaan (vgl. Lodewyckx et al. 2006). De Nederlandse Geesje, die in het begin van de jaren '70 een relatie kreeg met een Marokkaanse man, was zich bewust van de mogelijke juridische consequenties van haar keuze. Voor haar was het feit dat haar kinderen niet de Nederlandse nationaliteit zouden krijgen, naast haar beperkte rechten in het geval van een scheiding, een reden om het huwelijk uit te stellen, tot ze althans een oplossing vond voor dat probleem.

Huwelijkse voorwaarden

Geesje en Abdelkrim

Bij een gesprek over onze (vroegere) gemengde relatie en mijn eventuele huwelijksplannen werd ik door Geesje gewaarschuwd eerst goed het Angolese familierecht na te kijken om niet voor onaangename verrassingen te komen staan. Dat had zij ook gedaan met het Marokkaanse familierecht voordat ze trouwde met haar vriend Abdelkrim in de vroege

jaren '70. Zij zijn – wat toen voor mensen van Geesjes stand heel ongebruikelijk was – getrouwd op huwelijksvoorwaarden, met een zelf verzonnen contract waarin ze alle voor haar onaangename gevolgen van de Mudawannah, waaronder ze als echtgenote van een Marokkaan zou vallen, ondervingen (vgl. Sportel 2013). Trouwen onder huwelijksvoorwaarden is het alternatief voor het meer gangbare trouwen in gemeenschap van goederen, en was indertijd vooral gebruikelijk in gegoede kringen om aanspraken op vermogen te regelen conform de wensen van de betrokkenen. In het geval van Geesje en Abdelkrim omvatten de huwelijksvoorwaarden daarentegen vooral immateriële rechten en aanspraken. Het idee haalden ze bij een bevriend Duits-Tunesisch stel dat een vergelijkbaar huwelijkscontract had afgesloten. “Het is overigens voor Marokkanen heel gewoon om een gedetailleerd contract op te stellen bij een huwelijk”, stelt Geesje, “over wie welke bomen of akker krijgt bijvoorbeeld. Bovendien had Abdelkrim een jaar rechte gestudeerd in Marokko dus hij was daar wel gevoelig voor”. Geesje was beter dan andere vrouwen op de hoogte van de juridische gevolgen van haar partnerkeuze. “Ik wist dat onze kinderen niet automatisch de Nederlandse nationaliteit zouden krijgen”. Ze was als vrijwilliger actief in allerlei organisaties die gastarbeiders met raad en daad bijstonden. En ze was gewaarschuwd door haar oma. “Die kwam uit Nederlands-Indië en in die koloniale context was het toch ‘sneu’ als je met een inlander trouwde. Zij wees me op de negatieve gevolgen voor mijzelf en onze kinderen.”

In 2004 werd het nieuwe Marokkaanse familierecht (*Nouveau Code de la Famille*) ingevoerd dat de positie van mannen en vrouwen gelijkwaardiger maakte, zij het nog niet gelijk (Talhaoui 2006: 59). Belangrijk voor de vrouwen in het buitenland die trouwen met een Marokkaan, is dat volgens de nieuwe codex de Marokkaanse staat de uitspraken van buitenlandse rechters over bijvoorbeeld echtscheiding en voogdij inzake huwelijken waarin een Marokkaan betrokken is, accepteert voor zover ze niet in strijd zijn met het (dichter tegen de Europese wetgeving aanleunende) nieuwe familierecht. Wel is het nog steeds zo dat een niet-Marokkaanse man die wil trouwen met een Marokkaanse vrouw, anders dan de niet-Marokkaanse vrouw die wil trouwen met een Marokkaanse man, zich moet bekeren tot de islam opdat het huwelijk erkend wordt. In een later hoofdstuk zullen we zien dat dit geen evidentie is voor de meeste niet-gelovige mannen. Kiest een echtpaar ervoor om die redenen niet te trouwen voor de Marokkaanse wet, dan krijgen hun kinderen niet de Marokkaanse nationaliteit en kunnen ze geen bezittingen in Marokko erven. Kinderen van Marokkaanse vaders zijn echter Marokkanen (zelfs als ze niet binnen een huwelijk worden geboren) en kunnen die nationaliteit officieel niet afleggen. Het feit dat hun nakomelingen voor altijd Marokkaans staatsburgers zullen zijn, is dan weer niet vanzelfsprekend voor niet-Marokkaanse moeders.

In Turkije werd in 2002 een nieuwe familiecodex ingevoerd die het oude Kemalitische Burgerlijk Wetboek uit 1926 verving (Yildirim 2005). Met name op gebied van de gelijkberechtiging van mannen en vrouwen sloot de oude wet niet meer aan bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Onder de nieuwe wet zijn mannen en vrouwen binnen het huwelijk gelijkwaardige partners (Yildirim 2005). Voor in Nederland wonende echtparen die volgens de Turkse wet zijn getrouwd, gelden uitspraken met betrekking tot ontbinding van het huwelijk en voogdij over eventuele kinderen die door de rechter in Nederland zijn gedaan. Deze uitspraken moeten wel een erkenningsprocedure doorlopen in een Turkse rechtbank voordat ze ook in Turkije geldig zijn, maar er hoeft geen nieuw proces te worden gestart. In de praktijk klagen Turken en ex-partners van Turken in het buitenland wel over het tempo waarin het een volgt op het ander (www.mixedcouples.nl).

Andere preoccupaties van gemengde Turks-niet-Turkse paren in Nederland betreffen vooral de dienstplicht van de Turkse mannen, die de ontwikkeling van de relatie in de weg staat.

De door mij geïnterviewde gemengde stellen stonden echter voor het huwelijk nauwelijks – met uitzondering van die waarbij de niet-Marokkaanse man die wil trouwen met een Marokkaanse vrouw en zich moet bekeren tot de islam – stil bij het Turkse of Marokkaanse recht, wanneer het ging om een relatie in Nederland met een partner van Turkse of Marokkaanse herkomst die hier is opgegroeid. Uit mijn gesprekken blijkt dat Nederlandse vrouwen met kinderen van een Turkse of Marokkaanse vader er niet vanuit gaan dat hun kinderen ook hun vaders nationaliteit hebben: “We hebben ze immers niet aangegeven bij het consulaat”. Anders is het voor vrouwen uit Nederland die een huwelijk aangaan met een man uit Turkije of Marokko. Zij worden door hun omgeving gewaarschuwd voor de gevolgen van een scheiding en met name voor wat er dan met de kinderen gaat gebeuren. Het enorme aantal *‘Not-without-my-daughter’*-achtige verhalen dat in de laatste jaren als film of boek in Nederland op de markt is gebracht, voedt deze angst (de Hart 2001b).

Religie omvatten meestal duidelijke regels omtrent exogamie, die door religieuze autoriteiten – vaak in samenspraak met de wereldlijke overheden (Duby 1985) – in het leven worden geroepen en gecontroleerd. Die veroordelen over het algemeen religieuze exogamie, maar niet in alle omstandigheden even sterk. Doorslaggevend is hoe een geloofsgemeenschap zich de rol van vaders en moeders in de overdracht van het geloof aan hun kinderen voorstelt (Reeves Kennedy 1944). Bekering kan een oplossing zijn, als de regels van het geloof dat toelaten. Maar bekering verhoogt wel de drempel. Een moslimman mag trouwen met een vrouw van het Boek – een christin of een jodin – maar een moslimvrouw mag enkel huwen met een moslimman, omdat in de visie van de islam de man het geloof van het gezin bepaalt. Een niet-moslimman die wil trouwen met een moslimvrouw moet zich tot de islam bekeren: een regel die, zoals we zagen, is vastgelegd in de Marokkaanse wet. Bekering tot de islam wekt echter grote onrust in de naaste omgeving van de bekeerling. Dit is een populaire verklaring voor het feit dat meer Turkse en Marokkaanse mannen dan vrouwen een gemengd huwelijk sluiten.

1.3.4 Informele grenzen aan de keuzevrijheid: het huwelijk als belangenconflict tussen familieleden en peers

Uit onderzoek naar de invloeden die de partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen sturen, komt stevast de familie als de dominante factor naar voren (Streiff-Fénart 1985; 1993; 1999; 2000; Schiffauer 1987; Yerden 1995; 2000; Böcker 2000; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Yağın 2006; Storms en Bartels 2008; Huijnk 2011). Als migranten in een doorgaans ongunstige positie in de samenleving, met een sterke gerichtheid op en banden met de familie in het land van oorsprong, prefereert de familie iemand met een herkomst die zo dicht mogelijk bij de eigen wortels ligt. Bovendien overleven in de migrantenfamilies veel van de gebruiken en tradities die de ouders een actieve rol geven in het zoeken van een geschikte huwelijkspartner voor hun kinderen. De invloed van de familie wordt dan aangewend tegen het trouwen buiten de eigen groep. In deze paragraaf zet ik de verklaringen op een rij die daarvoor in de literatuur worden aangedragen. Die hebben betrekking op de Turkse en Marokkaanse gezinsvormingscultuur, de verschillende soorten belangen die migrantenfamilies hebben bij de endogamie van hun kinderen en de (machts)relaties binnen de familie.

1.3.4.1 Gezinsvormingscultuur

Het culturele repertoire dat Turkse en Marokkaanse immigranten meebrachten uit hun herkomstgebied werkt op verschillende manieren het trouwen binnen de eigen kring in de hand. Hun normen en waarden met betrekking tot familierelaties en gezinsvorming vallen onder wat Todd (1985) het model van de endogame patriarchale gemeenschapsfamilie noemde, dat in heel het Midden-Oosten en Noord-Afrika dominant is (de Valk et al. 2001). Met endogaam bedoelen we dat in dit culturele model neef-nichthuwelijken niet uitgesloten zijn en zelfs preferentieel: de gemeenschappen zijn wat partnerkeuze betreft naar binnen gericht (Héritier 1994; Reniers 2001; Gingrich 2005). De term patriarchaal in deze benaming verwijst naar de ongelijke machtsverhoudingen in dit gezinsmodel, die in het voordeel uitvallen van ouderen en mannen binnen de grootfamilie. Dat zien we terug in de sterke bemoeienis van de familie met partnerkeuzes. De verklaring voor het feit dat Turken en Marokkanen weinig buiten de eigen kring trouwen, is dan dat hun cultuur gericht is op endogamie.

In de literatuur worden culturele voorschriften met betrekking tot partnerkeuze en gezinsvorming verbonden met de economische onderbouw van de samenleving. Culturele voorkeuren voor endogamie dan wel exogamie, onderdeel van de bredere huwelijksmoraal, zijn verweven met kwesties van de intergeneratieve herverdeling van bezit (Malinowski 1929; Wichers 1965; Shorter 1975; Collins 1985; Duby 1985; Inglehart en Baker 2000; Van Leeuwen et al. 2005). In de gezins-sociologische en sociaalhistorische literatuur wordt een connectie gemaakt tussen hofmakerij volgens strikte voorschriften en protocollen, endogamie en de structuur van de traditionele plattelandsgemeenschappen. In traditionele samenlevingen worden bezit en maatschappelijke positie voornamelijk overgeërfd. Verliefdheid en seksuele aantrekkingskracht zijn grillige emoties die er makkelijk toe leiden dat men verkikkerd raakt op de verkeerde, hetgeen alle betrokkenen ernstig in verlegenheid zou brengen. Dat wil niet zeggen dat in de traditionele samenleving dit soort gevoelens niet bestaan. De inspanningen van de gemeenschap en met name van de families van jongeren zijn er juist op gericht om de onvoorspelbare en potentieel schadelijke gevolgen ervan af te wenden. Verliefdheid werd gezien als weinig relevant of zelfs storend bij het smeden van een stevige huwelijksband (Collins 1985; Coontz 2005; Van Leeuwen et al. 2005: 18). De strikte voorschriften over de omgang van de seksen en de hofmakerij die onder strenge regie van familie en gemeenschap verloopt, zijn terug te vinden in de huwelijks-tradities van Turkse en Marokkaanse Nederlanders (Schiffauer 1987; 1991; Yerden 1995; Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008). Het feit dat een meerderheid van de in Nederland opgegroeide jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst vasthoudt aan een cultureel repertoire van hofmakerij en huwelijksluiting dat lijkt op het traditionele, leidt ertoe dat de keuze valt op een partner van dezelfde herkomst, die bij de familie past (Sterckx en Bouw 2005).

De hiervoor beschreven gezinsvormingscultuur was volledig afgestemd op de op subsistentielandbouw gestoelde samenleving die de meeste Turkse en Marokkaanse migranten in Nederland door hun migratie achter zich lieten. In onze contreien is de partnerkeuze in de loop van de laatste eeuwen, onder invloed van ingrijpende transitieën in de organisatie van de economische en politieke bindingen tussen mensen, van karakter veranderd: het ideaal van de 'romantische liefde' deed zijn entree (Shorter 1975; Wouters 2002; Coontz 2005; Kok en Van Leeuwen 2005). In de woorden van Stephanie Coontz (2005: 145) gaan mensen in Noordwest-Europa vanaf de 19e eeuw niet meer zozeer op zoek naar een *yoke mate*, iemand die mee de kar trekt in de productie-eenheid die het

gezin in de eerste plaats was in de traditionele samenleving, als naar een *soul mate*, iemand met wie ze op moreel en emotioneel gebied een eenheid kunnen vormen (vgl. Bott 1957). Met de opkomst van de romantische liefde, vat Shorter (1975) samen, is de hofmakerij informeler, spontaner en sentimenteler geworden. Het gezichtsbepalende kenmerk van de romantische liefde is de sentimentalisering van de relatie tussen mannen en vrouwen en de individualisering van de hofmakerij. Die weerspiegelt de emancipatie van vrouwen en de aanpassing daaraan door mannen in deze samenleving (Wouters 2004: 148). De grotere 'spontaniteit' van de gezinsvorming betekent dat ouders en gemeenschap die aansturen op strikte endogamie het minder voor het zeggen hebben. De verwachting ten aanzien van gemengde huwelijken die daaruit voortvloeit, is: Turkse en Marokkaanse jongeren die trouwen buiten de eigen kring, hebben een informeler, spontaner en sentimenteler partnerkeuzeproces doorlopen dan hun endogame *peers*.

1.3.4.2 Familiebelangen

Culturele denkbeelden veranderen onder invloed van migratie en contact met andere culturen, maar ook in het verleden – lang voor er sprake was van gastarbeid – waren culturele, op endogamie gerichte normen geen afdoende verklaring voor het al dan niet gemengd trouwen: in de koloniale tijd beschouwden Marokkaanse families een huwelijk tussen hun dochters en Franse kolonials onder bepaalde voorwaarden als zeer wenselijk (Müller 1987). Welke 'traditionele' norm wordt ingeroepen, is afhankelijk van wat in bepaalde maatschappelijke en historische situaties opportuun is (Kok en Van Leeuwen 2005). Met de culturele voorschriften rond partnerkeuze en endogamie worden gevestigde familiebelangen beschermd. In de migratiecontext hebben Turkse en Marokkaanse migrantenfamilies nog weinig belang bij het bezit van land en kuddes in het herkomstland. Is hier sprake van *cultural lag* (Ogburn 1922) waarbij normen en gebruiken voortleven nadat de structurele bestaansgrond ervan is veranderd? Historisch-demografisch onderzoek wijst uit dat bij gewijzigde sociaaleconomische omstandigheden culturele partnervoorkeuren binnen een generatie kunnen veranderen (Kok en Van Leeuwen 2005). Dat wijst erop dat families van Turkse en Marokkaanse origine in Nederland, nog steeds belangen hebben bij het aansturen op een huwelijk in eigen kring. De literatuur noemt een aantal motieven voor ouders om een voorkeur te blijven houden voor partners uit eigen kring – zelfs uit de eigen familie – en om gemengde huwelijken af te wijzen; die hebben te maken met het sociaal en symbolisch kapitaal dat met huwelijken gemoeid is: contacten en status.

Een huwelijk in eigen kring vormt een uitbreiding van het *bonding* sociaal kapitaal van een familie, een gemengd huwelijk is eerder een vorm van *bridging* sociaal kapitaal (Putnam 2000). Vooral kwetsbare (migranten)groepen vallen terug op bonding sociaal kapitaal vanwege de grote betrouwbaarheid en vertrouwdheid van solidariteit in eigen kring (Coleman 1988; Lancee 2010). Bridging sociaal kapitaal gaat bovendien ten koste van bonding sociaal kapitaal wanneer er sprake is van antagonisme tussen de betrokken groepen: dan zorgt het overbruggen van de kloof, bijvoorbeeld door een gemengd huwelijk, voor een vertrouwensbreuk in het netwerk of zelfs voor gevoelens van 'verraad' (Leonard 2004). Daarom verdedigen de meeste migrantenfamilies van Turkse en Marokkaanse herkomst hun bonding sociaal kapitaal door zich tegen gemengde huwelijken te keren.

Daarnaast zijn de netwerken van migrantenfamilies ook transnationaal en zetten familieleden aan weerszijden van de grens elkaar in als sociaal kapitaal. In het herkomstland 'achtergebleven' familieleden leggen druk op geëmigreerde telgen om hun kinderen binnen de familie te laten huwen en zo nieuwe emigratie mogelijk te maken. Migranten

hebben een morele schuld ten aanzien van hun in het herkomstland wonende familie wanneer hun emigratie een collectieve familiale inspanning was. Neven en nichten een kans bieden om via een huwelijk naar Europa te komen, is een manier om die schuld in te lossen (Esveldt et al. 1995; Böcker 2000; Yerden 2000; Reniers 2001; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Timmerman et al. 2009). Met name jongeren en vooral ouders die sterke emotionele banden hebben met familieleden in het land van herkomst, of misschien zelfs plannen hebben te remigreren, zijn gevoelig voor deze druk. Maar de voornaamste reden die ouders en kinderen noemen om een huwelijkspartner uit nauwe eigen kring te zoeken, is dat ouders zich willen verzekeren van toekomstige zorg en steun door iemand uit een vertrouwd milieu (Böcker 2000; Yerden 2000; Sterckx en Bouw 2005). Ibrahim Yerden (2000) beschrijft hoe het traditionele systeem van mantelzorg – dat nog steeds het zorgideaal is van de grote meerderheid van Turkse ouderen, ook in Nederland – familie-endogamie in de hand werkt. De zoon – en in de praktijk zijn echtgenote, de *gelin* – is als eerste verantwoordelijk voor de zorg voor hulpbehoevende ouders. Hij blijft daarom met zijn gezin inwonen bij zijn ouders en krijgt in ruil daarvoor meestal een groter deel van de eventuele erfenis. Een bruid moet na het huwelijk bij haar schoonmoeder ‘in de leer’ om het huishouden precies op dezelfde wijze te leren bestieren. De positie van *gelin*, van inwonende schoondochter, is de meest kwetsbare binnen de familie-figuratie: zij moet dienstbaar zijn aan alle andere gezinsleden en kan niet rekenen op medestanders omdat zij niet meer in het huis van haar familie is. Het idee is dat een neef-nichthuwelijk dan voor alle partijen beter is (Böcker 2000; Yerden 2000; Sterckx en Bouw 2005). Een niet-verwant meisje uit hetzelfde Turkse dorp of dezelfde streek heeft dezelfde voordelen, maar in mindere mate.

Het zorgideaal van Marokkaanse oudere migranten in Nederland is minder uitvoerig beschreven, maar ook Marokkaanse jongeren geven aan dat een niet-herkomstgenoot moeilijker past in de familie vanwege een andere taal, andere gewoonten en naar hun verwachting ook minder gevoel voor de solidariteit binnen de familie en respect voor ouderen (Sterckx en Bouw 2005).

De partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse zoons en dochters, de mate waarin de wensen van hun ouders daarin worden gerespecteerd en de mate waarin ze kunnen afdwingen dat kinderen hun partner binnen de eigen kring zoeken levert de familie als geheel symbolisch kapitaal – status – op.

In de mediterrane eerculturen waaronder die van Turken en Marokkanen is ‘de eer van de familie’ een van de centrale motivaties voor gedrag. Alle samenlevingen hebben een invulling van het adjectief ‘eerzaam’ of ‘oneerzaam’: het is een evaluerende of kwalificerende term die aanduidt wat voor persoonlijkheid- of gedragskenmerken representatief of exemplarisch zijn voor een bepaalde samenleving. Noties van eer en schande zijn universeel, maar in eerculturen – die met name voorkomen in kleinschalige, gesloten samenlevingen met persoonlijke relaties – zijn individuen voortdurend gepreoccupeerd met het verwerven van eer en het vermijden van schaamte (Peristiany 1966: 11). Hun omgeving evalueert het gedrag van individuen aan de hand van de codes van eer, wat resulteert in een goede of slechte reputatie. Belangrijker nog dan individueel schaamtegevoel is het publiek vertoon van eervol gedrag (Abu-Lughod 1986; Bourdieu 1966; Rodriguez Mosquera 1999). Reputatie is van belang: in eerculturen bepaalt ze in grote mate iemands status binnen de groep (Pitt-Rivers 1966). De naam eerzaam te zijn is belangrijker dan materieel bezit om iemands status in de gemeenschap te bepalen (Bourdieu 1966). Eer en reputatie zijn collectieve attributen van families: de familie-eer is afhankelijk van het eer-

zame gedrag van alle leden van de familie. Omgekeerd bepaalt de reputatie van de familie ook de standing van individuele familieleden in de gemeenschap. Dat betekent dat alle familieleden onderling afhankelijk zijn van en zich verantwoordelijk voelen voor elkaars eerbare, normconforme gedrag. Typisch zijn de seksgerelateerde verschillen in eerzaam gedrag (Peristiany 1966). Vrouwen zijn de draagsters van de familie-eer (Abu-Lughod 1986): zij moeten voldoende seksuele schaamte, kuisheid en zelfbeheersing aan de dag leggen. Het ultieme symbool daarvan is maagdelijkheid op het moment van het huwelijk. Verder moeten zij zich schikken naar de autoriteiten binnen de familie: oudere mannen. Masculiene eercodes draaien om het tonen van fysieke kracht, moed, zorgen voor het materiële welzijn van de familie en het bewaken van de familie-eer door toe te zien op het gedrag van vrouwen en indien nodig corrigerend op te treden. De reputatie van de man wordt dubbel aangetast als zijn zus, dochter of echtgenote zich met weinig schaamte gedraagt en hij er niet in slaagt haar weer in het gareel te krijgen. Van hem wordt verwacht dat hij de grip op de hem toevertrouwde familieleden die hij tijdelijk was verloren, weer in handen kan nemen. Een gemengd huwelijk vormt, in deze optiek, een risico voor de eer van de familie omdat het betekent dat kinderen zich te veel vrijheden hebben veroorloofd op de huwelijksmarkt; met name dochters hebben onvoldoende seksuele ingetogenheid betoond. Als de mannelijke gezinshoofden het huwelijk niet kunnen afwenden straalt dat negatief af op hun persoonlijke aanzien in de gemeenschap.

Maar ook buiten de context van eercultuur stellen we vast dat voor de ouders status op het spel staat bij de partnerkeuze van hun kinderen. In het algemeen is het zo dat in kleine, homogene en gesloten gemeenschappen de weerstand groot is tegen controversiële partnerkeuzes (Shorter 1975; Rosenfeld en Kim 2005). Ouders worden daarop aangekeken. Savin-Williams (2001: 50) die de reactie van Amerikaanse ouders op de coming-out van hun homoseksuele kinderen onderzocht, stelde vast dat deze het meest afwijzend was bij moeders of vaders met een kleine leefwereld, die geen betaald werk buitenshuis deden en die weinig alternatieve bronnen hadden van aanzien. Voor hen woog 'wat de mensen zouden zeggen' over hun homoseksuele kind het zwaarst. In de literatuur wordt de statusgevoeligheid van gemengde huwelijken vooral gekoppeld aan het leven in dorpsamenlevingen, ook als het gaat om de mediterrane eerculturen (Peristiany 1966). Het is opmerkelijk dat ook migrantenfamilies van Turkse en Marokkaanse origine die in Nederland vooral in de grote steden leven, nog steeds zo begaan zijn met de eer van de familie.

We stellen vast, dat ouders en andere familieleden van Turkse en Marokkaanse Nederlanders nog steeds belangen hebben bij het trouwen in eigen kring. Hun sociale positie als migranten, hun sociaaleconomische positie en het soort sociale contacten dat ze hebben: in hoeverre die zich uitstrekken buiten de familie en de eigen kring van dorps- en streekgenoten (in de diaspora) maakt hen afhankelijk van hun volwassen kinderen en de partnerkeuze die deze kinderen maken.

Stellen we het huwelijk voor als belangenconflict dan zijn er twee scenario's denkbaar: ofwel de ouders van exogame jongeren hebben andere belangen dan de etnische endogamie van hun kinderen, ofwel de kinderen hebben in het conflict met hun ouders over hun partnerkeuze de overhand. In beide gevallen geldt dat gemengde huwelijken voorkomen in de families waarin een verschuiving heeft plaatsgevonden in de onderlinge afhankelijkheid van de generaties.

1.3.4.3 De machtsbalans in het familienetwerk

Ouders die in sterke mate afhankelijk zijn van hun volwassen kinderen, voelen wellicht het sterkst de noodzaak controle uit te oefenen over de partnerkeuze van die kinderen met het oog op het zich verzekeren van hun steun in de toekomst (De Regt 1994; Sterckx en Bouw 2005). Tegelijk beschikken zij over minder drukmiddelen om een partnerkeuze af te dwingen. Volwassen kinderen die minder van hun ouders afhankelijk zijn, zijn minder vatbaar voor druk vanuit de familie om te trouwen binnen de eigen kring. De onderlinge afhankelijkheid van ouders en kinderen heeft een financiële en materiële dimensie, een sociale dimensie, een symbolische dimensie (status) en een emotionele dimensie. In de vorige alinea kwam de afhankelijkheid van veel Turkse en Marokkaanse migrantenouders voor het voetlicht.

Als de sociale omgeving van individuen aanstuurt op een huwelijk in eigen kring, is een gemengde partnerkeuze een kwestie van zelfbeschikking. De voornaamste factoren die jongeren helpen zich te onttrekken aan de invloed van hun ouders zijn een hoger opleidingsniveau, het beschikken over een eigen inkomen en eigen woonruimte en het bewegen in een sociale omgeving die toleranter is ten aanzien van verschillende leefstijlen dan die waarin men opgroeide. Van oudsher heeft de grote stad waar jongeren naartoe trekken (bijvoorbeeld vanwege de studie) de functie van motor van emancipatie (de Feijter 1991; Zwaan 1993; Brinkgreve 2004; Rosenfeld en Kim 2005). Over een hoge opleiding, financiële zelfstandigheid en een stedelijke leefomgeving beschikken echter ook veel endogame jongeren, die niet het conflict met hun ouders over hun partnerkeuze aandurven of – willen. De klassieke emanciperende factor van het leven in de grote stad en wat daarbij hoort, gaat dus niet zonder meer op voor jonge Turkse en Marokkaanse Nederlanders.

De materiële machtsbalans is in veel migrantengezinnen reeds gekanteld in het voordeel van de volwassen kinderen. De belangrijkste factor die overblijft, is emotionele afhankelijkheid en haar tegenhanger: loyaliteit (Boszormenyi-Nagy en Spark 1973). Gemengde huwelijken doen zich voor wanneer jongeren het beroep van ouders op hun loyaliteit kunnen weerstaan. Emotionele banden zijn sterker in families die intensief contact met elkaar onderhouden en die sterk op elkaar zijn ingespeeld. Zeker wanneer familieleden een relatief conservatieve moraal hebben, leidt dat tot afwijzing van het idee van gemengde relaties (Huijnk 2011). Als in hechte families meer emotionele solidariteit bestaat en een moreel kader dat negatief staat tegenover gemengde huwelijken sterker geïntegreerd is (vgl. Collins 2004), wil dat zeggen dat mensen die willen trouwen buiten de eigen groep, op grotere afstand van hun familie moeten staan (Rosenfeld en Kim 2005).

De onderlinge materiële, sociale, status en emotionele afhankelijkheid van ouders en kinderen wordt minder naarmate ze beroep kunnen doen op hulpbronnen buiten het familienetwerk. Dat leidt tot de familie-emancipatiehypothese: hoe meer afstand mensen kunnen nemen van hun familienetwerk en van gesloten gemeenschappen (van herkomstgenoten) die draaien om familiekapitaal (solidariteit, steun en status die voortkomen uit familierelaties), hoe meer gemengde huwelijken.

1.3.5 De belangen van peers

Emotionele en morele steun van vrienden is onontbeerlijk als het naar aanleiding van een gemengde relatie en trouwplannen tot conflict komt met de familie. Maar die steun is niet vanzelfsprekend. Rivaliteit en seksuele jaloezie leiden ertoe dat *peers* belemmeringen opwerpen voor het gemengde huwelijk. Maar anders dan bij familie is het zo dat als je het niet met je vrienden eens bent, je andere vrienden kan zoeken. Niet iedereen heeft echter

in gelijke mate toegang tot een andere sociale kring; dat hangt samen met etniciteit, leeftijd, gender, opleidingsniveau en sociale klasse. De vraag is dan welke *peer*groepen voor welke jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst toegankelijk zijn en hoe daar wordt gedacht over gemengde huwelijken.

1.3.6 Hypotheses

Ik kom terug op mijn initiële vraag: waarom en wanneer trouwen Marokkaanse en Turkse Nederlanders buiten de eigen groep? Omdraaiing van de theorieën die endogamie verklaren – die hiervoor werden beschreven – leidt tot de volgende hypotheses:

1. *De uitvlakken-van-ongelijkheden hypothese.* Mensen trouwen buiten de eigen groep als het gepercipieerde verschil minder belangrijk wordt, of kan worden overbrugd: door bekering of door andere ‘gelijkheden’ naar voren te schuiven als belangrijk, bijvoorbeeld opleidingsniveau. Mensen die buiten de eigen groep trouwen zijn dus of in staat verschillen te bagatelliseren of hebben genoeg ‘gelijkheden’ om de ongelijkheid mee uit te vlakken.

2. *De contacthypothese en emancipatieparadox.* Mensen trouwen buiten de eigen groep als ze meer contacten hebben buiten de eigen groep. Meer vermenging leidt echter ook tot meer verzet (emancipatieparadox); degenen die emanciperen uit de eigen groep: die opwaarts sociaal mobiel zijn hebben de meeste contacten buiten de eigen groep. Potentiële partners uit de eigen groep verzetten zich ertegen dat de ‘beste kandidaten’ uit hun midden buiten de groep trouwen.

3. *De netwerkuitruilhypothese.* Mensen die buiten de eigen groep trouwen hebben middelen om de emotionele druk van vrienden en familieleden die aandringen op endogamie te weerstaan. Dat kan een netwerk buiten de nauwe eigen kring zijn, dat wel openstaat voor een etnisch gemengd huwelijk. Meer contact leidt dus tot meer gemengde huwelijken, onder voorwaarden.

4. *De familie-emancipatiehypothese.* De sterkste invloed waar Turkse en Marokkaanse Nederlanders mee te kampen hebben op het gebied van partnerkeuze, is die van de familie. De familie-emancipatiehypothese stelt dat gemengde huwelijken meer voorkomen naarmate de betrokkenen minder afhankelijk zijn van ‘familiekapitaal’. Mensen die buiten de eigen groep trouwen hebben ouders die minder afhankelijk zijn van hun volwassen kinderen: ze rekenen niet (in de eerste plaats) op hun schoondochters om hen te verzorgen wanneer ze hulpbehoevend worden, ze hebben minder sterke banden met familie in het land van herkomst of alternatieve emotionele banden waardoor ze de druk van de familie kunnen weerstaan, ze hebben een sociaal leven buiten hun kinderen en ze ontlenen hun status niet aan keuze van hun kinderen voor een partner van dezelfde etnische en religieuze groep. In deze gevallen is er weinig tegenstand tegen een etnisch gemengd huwelijk. Als die er wel is, zijn volwassen kinderen die buiten de eigen groep trouwen minder afhankelijk van hun familie op materieel (door eigen woonruimte en inkomen), sociaal en emotioneel gebied en wat betreft status.

5. *De individualisering van de hofmakerij hypothese.* Een traditionalistisch repertoire op gebied van hofmakerij en partnerkeuze leidt tot trouwen binnen de eigen kring.

Hoe traditioneler het hofmakerijproces, hoe meer invloed van de familie en hoe meer trouwen in nauwe eigen kring. Hoe individualistischer de aanloop tot een huwelijk, hoe minder formeel en hoe meer gestoeld op sentiment de partnerkeuze en hofmakerij, hoe meer gemengde huwelijken.

1.4 Materiaal en methoden

Om informatie te krijgen over de meer intieme kanten van het gezins- en familieleven van gemengde stellen moeten we die gericht opzoeken. Dit onderzoek heeft de vorm van een *focussed ethnography* (Morse en Richards 2002; Knoblauch 2005): een etnografie die zich richt op een specifiek aspect van het sociale en culturele leven van een groep. In deze paragraaf geef ik een overzicht van mijn bronnen en methoden.

1.4.1 Zo veel mogelijk verschillende verhalen

In mijn onderzoek speelden drie bronnen een belangrijke rol. Veruit de belangrijkste bron waren 28 diepte-interviews met gemengde paren. Het was in dit onderzoek niet aan de orde om representativiteit te bereiken door een grote steekproef te nemen. In de plaats daarvan zocht ik naar een zo groot mogelijke diversiteit aan cases. Extrapolatie van de resultaten naar een grotere groep komt dan voort uit het feit dat de uitersten van het spectrum worden onderzocht (Weiss 1994: 22-24; Becker 1998: 71). Ik zocht naar variatie op het continuüm van heterogeniteit van de partners, naar meer of minder verschil tussen de partners na het primaire selectie criterium van etnisch verschil en op het continuüm van conflict met de ouders (van de Turkse dan wel Marokkaanse partner), naar meer of minder conflict omwille van het gemengde huwelijk. Verder verschillen de paren naar migratiegeneraties, opleidingsniveaus en leeftijden. Het zwaartepunt ligt bij de tweede generatie, vanwege het vergelijkingsmateriaal in de vorm van interviews met endogame jongeren van de tweede generatie waarover ik beschik op basis van eerder onderzoek (voor een verantwoording, zie Sterckx en Bouw 2005). Daarnaast heb ik cases opgenomen van gemengd gehuwde Turken en Marokkanen van de oudere en de jongere eerste generatie – die in Turkije of Marokko opgroeiden en pas als (jong)volwassenen naar Nederland kwamen – omdat ik verwachtte dat de belangen en de reactie van ouders op grote afstand anders zijn dan die van migrantenouders.

De ervaring leert dat de evaluatie door partners van hun onderlinge relatie en die met de buitenwereld verandert in de loop van die relatie, naargelang nieuwe fasen aanbreken in de levensloop van de partners en de verstandhouding tussen de betrokkenen beter of slechter is. Daarom interviewde ik paren in verschillende stadia van hun relatie: die reeds gehuwd zijn, op het punt staan te trouwen of een duurzame, openlijke partnerrelatie hebben op het ogenblik van het interview. Huwelijk vatte ik ruim op om ook een plaats te geven aan andere gezinsvormen (Zwaan 1993) als ongehuwd samenwonen.

Onderscheidend was het feit dat het stel zijn relatie en gezinsvormingsplannen aan de buitenwereld bekend heeft gemaakt; zo sloot ik degenen uit die vrijblijvende gemengde relaties aangaan. Ook mochten degenen wier 'serieuze' relatie of huwelijk inmiddels is afgelopen niet ontbreken, omdat na een scheiding de verhoudingen tussen alle betrokkenen worden hertekend.

De politiek van partnerkeuze

Tabel 2: Namen, herkomst, generatie en status van gesprekspartners in dit onderzoek (namen zijn gefingeerd)

stel	partner allochtoon (PA), partner moslim (PM)	status
<i>2^e generatie Marokkaanse man (MM) met niet-Marokkaanse vrouw (MV)</i>		
1. Toufik & Jantine		getrouwd, 1 kind
2. Aziz & Marloes		getrouwd, 3 kinderen
3. Moestafa & Liliane	PA	uit elkaar*, 1 kind
4. Najib & Julia		5 jaar relatie
5. Jaouad & Miranda	PA, PM	gescheiden, 2 kinderen
<i>1^e generatie MM met niet-MV</i>		
6. Soufiane & Malika	PM, PA	getrouwd
7. Abdelkrim & Geesje		gescheiden
8. Ismael & Mieke		getrouwd, 2 kinderen
9. Mohamed & Elise		gescheiden, 1 kind
<i>2^e generatie MV met niet-MM</i>		
10. Farida & Bilal	PM, PA	getrouwd, 1 kind
11. Naïma & Bahram	PA	gescheiden
12. Souad & Dirk		verloofd
13. Hakima & Gustavo	PM, PA	verloofd
14. Saloua & Karim	PM	getrouwd
15. Saba & Mathijs	PM	getrouwd, 2 kinderen
<i>1^e generatie MV met niet-MM</i>		
16. Amina & Anouar	PA, PM	getrouwd, 1 kind
<i>2^e generatie TM met niet-TV</i>		
17. Mehmet & Jane		verloofd
18. Mesut & Sabien	PA	uit elkaar
19. Cindy & Fatih	PM, PA	uit elkaar, 1 kind
20. Akay & Yamina	PA	2 jaar relatie
<i>1^e generatie TM met niet-TV</i>		
21. Osman & Alie		getrouwd, 2 kinderen
22. Talip & Iris	PA	getrouwd, 3 kinderen
23. Idris & Samira	PM, PA	getrouwd, 1 kind
24. Volkan & Eva		verweduwd
<i>2^e generatie TV met niet-TM</i>		
25. Eylem & Mario	PA	verloofd
26. Nursen & Iwan	PA	gescheiden, 1 kind
27. Nursen & Whalid	PA, PM	gescheiden, 2 kinderen
28. Yalda & Jaco		verloofd

* Het verschil tussen 'uit elkaar' en 'gescheiden' is dat het in het eerste geval nog niet tot een huwelijk was gekomen en er dus ook geen sprake was van een formele ontbinding van het huwelijk.

Vijftien van de 28 partners van Turken en Marokkanen in dit onderzoek zijn volgens de CBS-definitie ook allochtoon: zichzelf of een van hun ouders zijn in het buitenland geboren. De etnische herkomst van deze partners is divers: Indisch en Moluks, Surinaams, of mediterrane. In tien gevallen is de partner moslim (geworden).

Het opleidingsniveau van de informanten is relatief hoog. Dit kan komen doordat de hogeropgeleiden makkelijker te benaderen waren. Daarom heb ik bewust gezocht naar lageropgeleiden. Ik heb een aantal middelbaar (op mbo-niveau) opgeleiden gesproken. Van sommige eerstegeneratiepartners is het opleidingsniveau moeilijk in te schatten.

Het benaderen van informanten is vooral via vrouwen gelopen. Het contact met Turkse en Marokkaanse mannen kwam meestal tot stand via hun vrouw. Dat zou een verklaring kunnen zijn voor het relatieve gemak waarmee ik gemengd gehuwde Marokkaanse vrouwen bereid vond met mij te praten. Ik kreeg daarnaast vrij veel respons van vrouwen en vriendinnen van Marokkaanse en Turkse mannen die zelf wel bereid waren mee te werken, maar die waarschuwden dat hun man dat waarschijnlijk niet zou willen. Meestal ging het gesprek dan niet door, omdat hun man er 'geen behoefte' aan had om deel te nemen aan een interview. In vijf gevallen heb ik alleen kunnen spreken met de ex-partners van een Turkse en een Marokkaanse man. Relaties, huwelijken en al wat er omheen hangt zijn wellicht onderwerpen waar vrouwen makkelijker over praten dan mannen. In de reacties op het verzoek om mee te werken gaven mannen aan dat dit verhaal tot hun privéleven behoort en dat ze dat niet wilden blootleggen. Ook vertelden zij dat de periode rond hun huwelijk een pijnlijke was en dat deze periode ligt nu achter hen ligt; ze willen het verleden niet oprakelen. Voor vrouwen blijkt het eveneens een periode met veel emotionele spanningen te zijn geweest, maar zij willen er juist wel over praten. Ze zeggen er soms expliciet bij dat ze willen laten weten wat ze hebben meegeemaakt, als een manier om het zelf te verwerken en opdat anderen 'iets' – steun, inzicht, waarschuwing – aan hun ervaringen zouden ontnemen.

Ik heb met de interviews op een gegeven moment een 'verzadigingspunt' bereikt: een extra interview voegde geen extra informatie meer toe. Dit saturatiepunt wordt in het kwalitatief onderzoek gezien als een subjectieve aanwijzing dat de gegevensverzameling compleet is.

De gemengde stellen waarvan de familie geen bezwaar maakte tegen de partnerkeuze blijken zoals verwacht vrij uitzonderlijk te zijn. Toch heb ik cases gevonden, waarbij geen sprake was van een dramatische reactie op de partner met andere herkomst. Het gaat om Eylem en Mario, Najib en Julia, Saloua en Karim en Mesut en Sabien. Uiteraard is er tussen de overige verhalen verschil in de mate waarin het conflict tussen ouders en kinderen opliep, de een ondervond meer weerstand dan de ander. Maar op deze vier cases na was er telkens sprake van een periode waarin het stel tegen een 'nee' van de Turkse of Marokkaanse familie aanliep, een houding waarin slechts op termijn en voor de verschillende stellen in verschillende mate verandering kwam.

1.4.2 Gesprekken aan de keukentafel

Ik ben mijn zoektocht naar informanten 'dicht bij huis' begonnen: bij de gemengd gehuwden van Marokkaanse origine uit mijn omgeving. Zij bleken andere gemengde stellen te kennen en ik dacht met een referentie van mijn vrienden al 'sneeuwballend' nieuwe gesprekspartners te vinden. Dat leverde minder op dan ik had gehoopt. Of mijn vrienden en vriendinnen hielden de boot – om anderen met mij in contact te brengen –

af, of ze kregen zelf nul op het rekest; mogelijk heeft het ermee te maken dat de betrokkenen dan niet meer overtuigd zijn van de anonimiteit en vertrouwelijkheid van hun deelname. De eerste bruikbare contacten stroomden binnen na een aantal lezingen die ik hield voor verenigingen van Turkse en Marokkaanse jongeren en van islamitische studenten. Het internet bleek uiteindelijk de meest overvloedige bron van contacten. De meeste paren van een Turkse man met een niet-Turkse vrouw ontmoette ik via www.seni-seviyorum.nl. Ook plaatste ik oproepen op www.moslina.nl, www.turksestudent.nl, www.chaima.nl, www.marokko.nl en www.maghrebonline.nl. Het probleem van werving via deze sites is dat een oproep meestal maar enkele uren op een zichtbare plek staat, voor nieuwe onderwerpen hem naar een pagina verdrrukken waar hij de bezoekers van de website vrijwel niet meer onder ogen komt.

Ik ben niet actief op zoek gegaan naar het relaas van broers en zussen van gemengd gehuwden. In de praktijk bleek dat diverse informanten niet de enigen in hun familie waren met een partner van andere herkomst. In die gevallen heb ik gevraagd naar de reacties van familieleden op de partnerkeuze van de broers en zussen, maar ook of er verschil is naargelang er meer of minder kinderen buiten de eigen etnische groep trouwen. Daarnaast heb ik vijf interviews afgenomen van ouders van exogame jongeren van Turkse of Marokkaanse origine. Hulya is een Turkse moeder, haar dochter had verking met een Marokkaanse jongen. Yasemin is een alevitisch-Turkse moeder van twee dochters, die met soenni zijn getrouwd, en van wie er eentje samenwoonde met een Nederlander. Gulseren is een Turkse moeder van een dochter die lang een Indonesische vriend heeft gehad die ook bij haar thuis kwam. Haar zoon heeft een vaste relatie met een Surinaamse. Bahar, eveneens van Turkse origine, heeft een zoon die getrouwd is met een Surinaamse. Mimount en Mohand zijn Marokkaanse ouders van twee met Nederlanders gehuwde dochters.

Een belangrijke kanttekening die ik moet maken, is dat mijn informatie over het conflict dat ontstaat rond de gemengde huwelijken eenzijdig is: ik heb per casus slechts het relaas van een van de betrokken partijen. Aangezien ik niet de ouders van mijn gemengd gehuwde gesprekspartners heb geïnterviewd, noch andere belangrijke personen uit hun omgeving, is wat ik weergeef als hun reactie niet anders dan wat het gemengde paar mij heeft verteld over opmerkingen, tegenwerking en de eventuele acceptatie door mensen in hun omgeving.

De interviews hadden de vorm van een gesprek met een gemengd stel of een van de (ex-)partners uit een gemengd stel over hun relatie en de reactie van hun omgeving op het etnisch gemengde karakter ervan. De gesprekken duurden enkele uren en vonden meestal plaats in de woning van het gemengde paar. Wat begon als een formele interviewsituatie, waarbij ik mijn opnameapparaat liet meedraaien en ondertussen papier en pen bij de hand had, mondde meestal uit in een informeel gesprek 'aan de keukentafel', waarbij ik ook zelf begon te vertellen over mijn ervaringen met een gemengde relatie en huishouden. Na een paar keer waarin mijn interviews deze wending namen, besloot ik dit als een strategie in te zetten als aanvulling op het formelere 'interview'-gedeelte. De informele gesprekken waren gelijkwaardiger, kwamen het rapport met mijn gesprekspartners ten goede en gaven mij de gelegenheid terug te komen op aspecten uit het interview vanuit een andere invalshoek. Ik nam meestal deel aan de gewone routine van het huishouden: ging mee de kinderen van school halen, boodschappen doen of hielp bij de bereiding van de maaltijd. Deze aanpak resulteerde in intensieve veldwerksessies

met gemengde stellen en bijzonder rijke data. Met de meeste van mijn gesprekspartners hield ik contact, waardoor ik op de hoogte bleef van ontwikkelingen in hun relatie.

In een paar gevallen was de gemengde relatie nog niet openbaar en vonden de interviews plaats op een publieke plek, in een café of op de school of de werkplek van een van beide partners. In de meeste gevallen hadden mijn gesprekspartners een drukke baan, waardoor afspreken eigenlijk alleen 's avonds of in het weekend kon. Interviews werden vaak uitgesteld, soms naar een tijdstip weken later. Dat maakte dat de dataverzameling op momenten moeizaam vorderde. Hoewel dat een teken zou kunnen zijn van onwil om mee te werken, bleek dat uiteindelijk mee te vallen; bij herhaaldelijk aandringen en grote flexibiliteit kwam het tot meestal een succesvolle afspraak waarna de informanten lieten weten het leuk gevonden te hebben zo over hun relatie te praten.

Ik liet mijn gesprekspartners zo veel mogelijk vrij vertellen, maar zorgde ervoor dat een aantal onderwerpen zeker aan bod kwam. Ik koos voor een levensverhaalachtige benadering: liet mijn gesprekspartners het verhaal van hun relatie reconstrueren, maar ook hun beider geschiedenissen voorafgaand aan de ontmoeting. Thema's waarop ik dieper inging, maar niet noodzakelijk in deze volgorde, zijn: hoe en waar de partners elkaar leerden kennen, wat hen in de ander aantrok, hoe hun leven er uitzag op het moment dat ze elkaar leerden kennen (bezigheden, vrienden), wanneer en hoe ze welke 'significante anderen' over hun relatie vertelden, hoe die reageerden, hoe de situatie evolueerde, welke punten in hun samenleven ze tegenkwamen als typisch 'gemengd' of juist typisch 'van de cultuur van de ander', en van beide partners zo veel mogelijk informatie over hun sociaaleconomische positie, opleidingsniveau en familienetwerk. Om de belangrijkste wendingen in hun verhaal zo helder mogelijk te krijgen, liet ik de informanten hetzelfde thema nogmaals vertellen, op een ander moment in het gesprek, vanuit een andere invalshoek, of door de vraag te herhalen. Wanneer dezelfde dingen in andere woorden worden gegoten, komen andere nuances naar voren en accenten anders te liggen, hetgeen consequenties heeft voor de interpretatie van bepaalde uitspraken.

Wat betreft de gemengde paren met een Turkse of Marokkaanse partner in mijn persoonlijke omgeving, was ik getuige bij veel van wat hun overkwam en in mijn positie van 'vriendin' ook betrokkene. Omdat ik met het onderzoek begon, veranderde mijn relatie met deze bevriende stellen. Vanaf dan was ik ook onderzoeker in onze ontmoetingen en kreeg de voorheen spontane interactie het karakter van participerende observatie. Ik heb enkele pogingen gedaan tot een formele interviewafspraken, maar uiteindelijk voelde die aanpak geforceerd aan; waar we anders spontaan over onze relaties en familie praten, bleken we van beide kanten slechts met grote tegenzin gesprekken in een formele interviewstructuur te kunnen laten plaatsvinden. Het plan mijn vrienden te interviewen heb ik daarop laten varen; de data die ik genereer uit onze ontmoetingen heb ik met hun permissie wel gebruikt in dit onderzoek.

De persoonlijke contacten boden de mogelijkheid om een paar stellen over langere tijd te volgen, enkele gemengde huwelijken en familiefeesten bij te wonen en de ouders, broers of zussen van het stel te ontmoeten. Op die manier vulde participerende observatie mijn beeld van gemengde stellen aan. Gesprekken in deze context hadden een formeel karakter, ze werden niet opgenomen en er zat geen duidelijk begin- en eindmoment aan. Bij sommige gelegenheden hadden we het specifiek over mijn onderzoek en waren mijn gesprekspartners een klankbord voor mijn hypothesen en observaties.

Mijn eigen gemengde relatie – niet met een Turkse of Marokkaanse man, maar met een Angolese – was op vele momenten een toevoeging, als bron van inspiratie en inzicht

en van affiniteit met de onderzoeksgroep in het algemeen en gesprekspartners in het bijzonder. Voor informanten was het feit dat ik zelf in een gemengde relatie zit datgene wat hen over de streep trok om mee te werken en te vertellen over intieme en soms pijnlijke aspecten van hun persoonlijke relaties. Het gaf onze gesprekken het karakter van een gelijkwaardige uitwisseling. Door mijn eigen gemengde relatie en door mijn onderzoek ben ik betrokken geraakt bij enkele organisaties en fora die gericht zijn op gemengde gezinnen.

1.4.3 Netnografie

Een tweede belangrijke bron van informatie waren internetfora. Het is de eerste plek waar gemengde stellen op zoek gaan naar informatie over het gemengde huwelijk. Sinds 2001 kijk ik mee op de discussiefora voor Marokkaanse en Turkse jongeren. Op de immens populaire fora www.maroc.nl, www.marokko.nl, www.maghreb-online.nl, de vooral op meisjes gerichte www.yasmina.nl en het iets kleinere www.chaima.nl voor Marokkaanse jongeren en www.hababam.nl, www.lokum.forum.nl en www.turkstudent.nl voor Turkse jongeren is een plek gereserveerd voor de thema's 'liefde en relaties' en 'huwelijk volgens de islam'. Hier worden dagelijks vragen gepost omtrent partnerkeuze, maagdelijkheid, liefdesverdriet, het trouwen met een herkomstgenoot van 'hier' of uit Marokko en natuurlijk over gemengde relaties. De fora vormen een barometer voor de manier waarop Turkse en Marokkaanse jongeren op dat moment denken over liefde en relaties, waar ze zelfs door hun onderlinge interactie morele referentiekaders construeren (Brouwer 2001; 2003). Door de anonimiteit van het medium nemen ze geen blad voor de mond en komen opinies er minder genuanceerd uit dan in een interview. Het nadeel hiervan is dat discussies erg oppervlakkig blijven, een sterk moraliserende toon hebben en regelmatig uit de bocht vliegen wat betreft conversatie-etiquette. Echt bruikbaar advies krijgen de vraagstellers niet en een niet-veroordelend, sympathiserend luisterend oor bieden de fora evenmin. Uit de discussies rijzen de normen van de jongeren op in al hun gestileerde, dogmatische rechtlijnigheid. Voor de onderzoeker die de discussies langere tijd volgt, geeft het wel enig idee over de veranderingen en trends in die normen naarmate nieuwe 'generaties' gebruikers het forum betreden en de oude vragen opnieuw aan de orde stellen. Op deze fora viel mij in 2001–2005 voor het eerst op hoe negatief werd gereageerd op gemengde relaties, waardoor mijn nieuwsgierigheid werd geprikkeld om uit te zoeken hoe de reacties van *peers* op een gemengd paar in de niet-virtuele werkelijkheid zijn. In het hoofdstuk 'Wegen naar emancipatie' ga ik nader in op de aard van die discussies en wat daarin sindsdien is veranderd. Die analyse betreft vooral de op Marokkaanse jongeren gerichte fora, die toegankelijker zijn dan de Turkse: op de laatste schakelen de meeste deelnemers na een topic-opening in het Nederlands voor de discussie over op het Turks, een taal die ik niet beheers.

Op vergelijkbare manier heb ik topics gevolgd waarin gemengde relaties met een Turkse of Marokkaanse partner werden aangekaart, op een paar fora die niet specifiek op de Turkse en Marokkaanse doelgroep zijn gericht. De website www.buitenlandsepartner.nl wordt druk bezocht door mensen die midden in de immigratie- en integratieprocedure (van hun partner) zitten; er zijn per herkomstland of gebied van de allochtone partners discussiegroepen te vinden. Een forum dat op vergelijkbare manier werkt als de bovengenoemde sites voor Turkse en Marokkaanse jonge-

ren maar dat een breder, vooral autochtoon publiek bereikt is www.viva.nl. Op viva.nl zijn zowel mannen als vrouwen, maar vooral vrouwen actief. Er zijn met enige regelmaat discussies over gemengde relaties; een aantal partners van moslimmannen heeft elkaar gevonden en zoekt elkaar op in het eindeloze topic 'Nederlandse vrouwen met moslimmannen'. Het Viva-forum reflecteert behalve in het al vermelde topic waarin alleen vrouwen participeren die op dit moment een relatie met een moslim hebben, vooral de heersende stereotiepe beelden over gemengde relaties met Turken of Marokkanen. Daarom werken deze fora, inclusief die van de Turkse en Marokkaanse jongeren, op dezelfde manier als romans en films: ze reproduceren stereotiepe opvattingen over gemengde relaties. Op die manier heb ik ze ook behandeld in dit onderzoek: als aangevers van de thema's en onderwerpen waarop de maatschappijbrede weerstand die eigen is aan gemengde relaties precies aanslaat. Islam en genderverhoudingen, meestal met elkaar in verband gebracht, spelen de afgelopen jaren onveranderlijk de hoofdrol.

Een ander verhaal komen we tegen op www.seni-seviyorum.nl, een besloten site voor Nederlandse en Vlaamse meisjes met een Turkse of Koerdische vriend ('seni seviyorum' is Turks voor 'ik hou van jou'). 'Seni' is een levendige gemeenschap met vooral jonge vrouwen die hun partner hebben leren kennen op vakantie in Turkije. Op dit forum ontmoeten de jonge vrouwen elkaar, en wisselen informatie uit over de legerdienst van hun vriendjes en echtgenoten, over de ontmoeting met de schoonfamilie, en over de moeilijkheden van een lange afstandsrelatie. Een of twee keer per jaar wordt er een uitje georganiseerd waarop de leden elkaar kunnen leren kennen. Hoewel hun aantal veel kleiner is, hebben de leden met een 'Nederlands-Turkse' partner een eigen hoekje op het forum. Vanwege het besloten karakter van de site en de afspraken over omgangsvormen, waarop wordt toegezien door de moderatoren en de andere leden, gaan de discussies op deze site dieper dan op de eerder beschreven sites. Hier is wel sprake van genuanceerde discussie en onderlinge solidariteit en zijn zelfs zeer kritische reacties door de bank genomen respectvol, waardoor deelnemers zich meer kunnen blootgeven. Deze website fungeerde voor mij als een spontane, virtuele focusgroep die veel informatie opleverde over de ervaringen van gemengde Turks-niet Turkse paren. Omdat ik mij wilde conformeren aan de normen van deze website heb ik mij aangemeld, mijn bedoelingen bekendgemaakt en heb – met lange tussenpozen – deelgenomen aan de Seni-gemeenschap door te reageren op discussies, mee te gaan op het uitstapje en korte tijd heb ik een weblog bijgehouden over het onderzoek. Door mijn actieve deelname aan het forum ontstond het idee om het wat systematischer in te zetten als *online* focusgroep (Gaiser 2008). Een aantal hypotheses en ideeën die oprezen uit mijn analyse van diepte-interviews met gemengd gehuwden en de andere bronnen legde ik voor aan de deelnemers aan het Seni-forum.

---

hoe gaan jouw vrienden er mee om?

Post Number:#1 _by Leenster » Tue May 08, 2012 12:59 pm

Dag dames,

Hoe reageerden jouw vrienden en vriendinnen op jouw relatie of huwelijksplannen met een Turkse man? Wat zeiden of deden ze? Als ze negatief waren: is dat in de loop der tijd nog veranderd of ben je vrienden/vriendinnen kwijt geraakt door je relatie?

Ik weet dat er al topics bestaan over de reactie van vrienden/vriendinnen op het feit dat je een relatie hebt/getrouwd bent met een Turk. Maar ik vraag de beheerders deze er niet meteen af te gooien om de volgende reden: het is in het kader van mijn onderzoek

dat ik deze vraag stel. Zoals jullie uit mijn (niet zo frequente _) eerdere posts weten werk ik aan een proefschrift over gemengde relaties met één Turkse of Marokkaanse partner. (Het is eindelijk bijna klaar, voor degenen die mij een beetje gevolgd hebben). Ik open een nieuwe post, omdat ik zoals jullie weten niet graag 'spioneer' en ongevraagd jullie bijdragen verwerk in mijn onderzoek. Liever gebruik ik de reacties die ik krijg op dit topic: als je hier reageert dan weet je bij deze dat je meedoet en dat ik jullie antwoorden kan gebruiken in mijn boek. Natuurlijk met de nodige zorg voor jullie privacy!
Hartelijk dank voor jullie aandacht en antwoorden op de vraag!

Leen

Mogelijk werd een thema dat ik op deze manier op het forum plaatste reeds in andere topics behandeld, maar het openen van een nieuw topic waarbij ik mijn bedoelingen kenbaar maak, is mijn manier om *informed consent* te krijgen: door te reageren op het topic verklaren leden geen bezwaar te hebben dat hun bijdrage op een of andere manier zal worden opgenomen in mijn onderzoek (vgl. Bakardjieva en Feenberg 2001; Gaiser 2008: 296; Kozinets 2010). Op internetfora heerst een uitgesproken afkeer van en wantrouwen tegenover 'meelezers', bezoekers die passief de discussies volgen en nooit hun nek uitsteken door actief deel te nemen. Op de meer open fora als die van de Marokkaanse en Turkse jongeren die ik hier boven noemde, waarschuwen deelnemers elkaar dat de 'AIVD' of 'de media' meelesen en dat het daarom niet aan te raden is bezwaarlijke informatie openlijk op het forum te plaatsen. Zeker op een besloten forum als www.seni-seviyorum.nl bestaat de vertrouwelijke manier waarop de leden met elkaar omgaan bij de gratie van de reciprociteit, van de uitwisseling van potentieel schadelijke informatie. Uit respect voor het bijzondere karakter van Seni heb ik de onderwerpen waarover ik meer informatie wilde opnieuw als topic geopend en droeg ik bij aan de gelijkwaardigheid van de informatie-uitwisseling door te vertellen hoe dat onderwerp in mijn eigen gemengde relatie 'speelt'.

---

jouw ouders en besnijdenis?

Post Number:#1 _by Leenster » Mon May 16, 2011 1:31 pm

Dag dames,

Ik las de topic over besnijdenis, mijn man is niet Turks en ook geen moslim maar in zijn cultuur (Angola) is het ook gebruikelijk dat jongens besneden worden. Nu wil hij dat ook graag voor onze zoon, zegt dat anders andere Angolese jongens hem zullen uitlachen en dat geen (Angolese) vrouw hem zal willen als hij groot is. Nu heb ik er geen bezwaar tegen dat het gebeurt, maar om nu te zeggen dat ik zelf heel overtuigd ben ...? Bovendien vindt mijn moeder het een afschuwelijk idee, een besnijdenis als het niet medisch noodzakelijk is. Dus ik zit een beetje tussen twee sterke overtuigingen in wat dit betreft. (gelukkig is onze tweede een meisje).

Nu voor mijn onderzoek naar gemengde stellen (zie mijn eerdere posts): hoe zit dat bij jullie? Als jullie een zoon hebben en je wilt hem laten besnijden of dat is al gebeurd, hoe vindt jouw familie dat? Laat je je daardoor beïnvloeden? Staat het tussen je man en zijn schoonfamilie in?

Of hebben jullie meer ervaring met het omgekeerde: jij wilt het niet en je schoonfamilie staat erop? of nog anders ...

groet

Leenster

Bij de meer openbare fora liet ik mij minder gelegen liggen aan de forumetiquette: het enorme verloop van bijdragen en deelnemers maakt het zinloos om zo doelgericht een topic te plaatsen; na verloop van luttele uren is het geheel ondergesneeuwd.

Een gerelateerde kwestie die moeilijker op te lossen is, betreft het anonimiseren van bijdragen. Zoals Gaiser (2008: 291, 296) opwerpt: er bestaat niet zoiets als privacy in een online-interactie. Deelnemers aan een internetforum gebruiken een alias, hetgeen een (vals) gevoel van anonimiteit opwekt waardoor mensen zich minder geremd voelen door sociale controle en meer intieme informatie over zichzelf prijsgeven dan ze zouden doen in een interview. Het is niet moeilijk de identiteit van deelnemers te ontdekken, zeker bij een relatief kleine *web community* als *Seni-Seviyorum.nl*. Hetzelfde is mogelijk op de openbare fora, maar de omvang daarvan is een hindernis. Ik kan niet anders dan hopen dat de deelnemers aan mijn topics zich ervan bewust waren dat ik geen volledige anonimiteit kan garanderen toen ze hun toestemming gaven door te reageren en dat de lezers van dit boek het nodige respect aan de dag leggen voor de privacy van de mensen die mij en daarmee henzelf zo gul een inkijk gaven in hun gezinsleven.

1.4.4 Interviews met endogame jongeren

Mijn laatste bron was de informatie die ik (samen met Carolien Bouw) in de periode 2003-2005 verzamelde over endogame stellen van Turkse en Marokkaanse komaf. We zochten naar een verklaring voor het feit dat een meerderheid van de Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie trouwt met een partner die in Turkije of Marokko is opgegroeid en in het kader van het huwelijk naar Nederland migreert. Voor dit onderzoek interviewden wij 100 informanten, gehuwde en ongehuwde jongeren, stellen en ouders van jongeren in de huwbare leeftijd (Sterckx en Bouw 2005: 17-24). De groep bevatte ook stellen die 'gemengd' zijn binnen hun etnische categorie: een Koerd met een Turk, een soenni met een alevi, een Berber met een Arabier, of een Riffi met een Soussi. Deze interviews vormden vergelijkingsmateriaal voor dit onderzoek.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2: 'Dimensies van verschil en menging' onderzoek ik de stelling dat gemengde huwelijken de huwelijken zijn van degenen die het verschil tussen beide partners op een succesvolle manier kunnen uitvlakken of compenseren. Ik ging na wat na etnisch verschil de objectieve en de door henzelf gepercipieerde verschillen en overeenkomsten zijn tussen de partners. In hoofdstuk 2 behandel ik hun strategieën om hun relatie meer in lijn te brengen met de maatschappelijke norm van gelijkheid en gelijkwaardigheid van de partners.

In hoofdstuk 3: 'Grenzen aan het toeval' ga ik in op de opmaat tot een gemengd huwelijk. Als jongvolwassenen van Turkse en Marokkaanse origine tot endogamie worden gebracht doordat ze vasthouden aan de strikte, aan de traditie ontleende voorschriften en protocollen in hun interacties met potentiële partners en met hun eigen familie en schoonfamilie omtrent partnerkeuze en huwelijksluiting, verwacht ik dat de exogame jongeren dat niet hebben gedaan. Ik verwacht dat zij de regie van die interactierituelen meer naar zich toe trokken, informeler waren en zich meer door toeval en sentiment hebben laten leiden dan hun endogame herkomstgenoten. Specifiek heb ik onderzocht of gemengde paren tijdens hun hofmakerij vasthielden aan de maagelijkheidsnorm, het

verbod op relaties voor het huwelijk, de ‘juiste volgorde’ in het gezinsvormingsproces en het handvraagritueel.

Hoofdstuk 4: ‘Niet het ideale plaatje’ gaat over de reactie van familieleden aan beide ‘kanten’ op het gemengde huwelijk, met als zwaartepunt de reactie van de Turkse en Marokkaanse (schoon)familie. Als de belangen van Turkse en Marokkaanse ouders en familie ertoe leiden dat de leden van het ouderlijk gezin hun invloed op het partnerkeuzeproces aanwenden opdat de keuze op iemand van de eigen kring zou vallen, moet ik onderzoeken of dat in de families van exogame jongeren anders is gegaan. Daarbij ga ik na of de belangen die worden genoemd in de literatuur – familiebezit, uitbreiding van het sociaal kapitaal, (toekomstige) zorgbehoefte en symbolisch kapitaal in de vorm van de status van ouders binnen het gezin en in hun naaste omgeving – doorschemeren in de argumenten die de familieleden van exogame jongeren gebruiken om hen de partnerkeuze uit het hoofd te praten. Op dezelfde manier ga ik na onder welke omstandigheden een familie zich niet verzet tegen een gemengd huwelijk, of dat komt omdat er andere belangen in het spel zijn voor deze ouders. Met dezelfde bril – die van de mogelijke belangen van de familie bij endogamie – kijk ik naar de reactie van ‘de andere kant’. Er blijken verrassende parallellen te trekken tussen de reacties van families van verschillende etniciteit.

Of en op welke manier de onderlinge afhankelijkheid van exogame jongeren en hun ouders anders is dan die van endogame jongeren en hun ouders en of zij daadwerkelijk de interactierituelen omtrent de bekendmaking van en het conflict rond hun gemengde relatie domineren, behandel ik in hoofdstuk 5 ‘Touwtrekken om de liefde’. Als endogame jongeren hun autonomie op de huwelijksmarkt uit eigen beweging inperken en hun ouders op verschillende momenten in het partnerkeuzeproces de regie in handen geven, naar eigen zeggen om conflict met hun familie te vermijden, verwacht ik dat er verschillen zullen zijn in de machtsverhouding tussen endogame jongeren en hun ouders enerzijds en exogame jongeren en hun ouders anderzijds. Ik verwacht dat exogame jongeren minder van hun ouders afhankelijk zijn op materieel en emotioneel gebied. Ik verwacht dat dit tot uiting komt in de manieren waarop zij de interactierituelen met hun ouders omtrent hun gemengde relatie vormgeven, in de vorm van meer ‘situationele dominantie’: mogelijkheden om de interacties naar hun hand te zetten (Collins 2004: 262).

Turkse en Marokkaanse vrienden en vriendinnen spelen een actieve rol in het zoeken van geschikte huwelijkspartners voor elkaar (Sterckx en Bouw 2005) en in de ontmoediging van gemengde huwelijken. Daarom onderzoek ik in hoofdstuk 6: ‘Wegen naar emancipatie’ of exogame jongeren zich in andere netwerken bewegen dan endogame, wat in hun vriendengroepen de opvattingen zijn ten aanzien van gemengde relaties en huwelijken en hoe hun eigen gemengde relatie de interactie met hun vriendengroep heeft veranderd. Vriendengroepen kunnen een belangrijke alternatieve bron van emotionele en morele steun zijn voor jongeren in conflict met hun familie over een gemengd huwelijk, vooropgesteld dat in een vriendengroep steun bestaat voor dit plan. In hoofdstuk 6 geeft ik weer welke de meest gangbare culturele repertoires zijn met betrekking tot partnerkeuze en gemengde huwelijken in vriendengroepen van Turkse en Marokkaanse origine en welk soort kapitaal toegang geeft tot welke groepen en welke repertoires. Zo krijgen we een idee welke wegen naar een gemengd huwelijk openstaan voor mannen en vrouwen, hoog- en laagopgeleiden, gelovigen en niet-gelovigen van Turkse of Marokkaanse origine.